

PROF. DR. MUSTAFA TURAN ARMAĞANI

3. CİLT

EDİTÖR
PROF. DR. NASRULLAH UZMAN

PROF. DR.
MUSTAFA TURAN
ARMAĞANI

3. CİLT

EDİTÖR
PROF. DR. NASRULLAH UZMAN

PROF. DR. MUSTAFA TURAN ARMAĞANI

3. Cilt

Editör
Prof. Dr. Nasrullah Uzman

Genel Yayın Yönetmeni
Hakan Sarı

Kapak Tasarımı & Dizgi
IHLAMUR

1. Basım
IKSY: 336
Ihlamur Akademi: 159
Mayıs 2026
ISBN (3.c): 978-625-8760-11-8
ISBN (tk): 978-625-8760-08-8

Baskı ve Cilt
Bizim Büro Basımevi
Sertifika No: 42488

IHLAMUR®

Topkapı Mah. Kahalbaş Sok. No:31/1 Fatih - İstanbul
Tel: +90 535 550 00 05
ihlamurakademi@gmail.com
www.ihlamurkitap.com • www.ihlamur.com.tr
Kültür Bakanlığı Sertifika No: 12669

Ihlamur Akademi, İdeal Kültür Yayıncılık markasıdır.

İÇİNDEKİLER

Takdim

Prof. Dr. Nasrullah UZMAN.....11

II. Meşrutiyet Basınında Bir Hiciv Örneği: Eşek Mecmuasında İttihat ve Terakki Eleştirisi

Doç. Dr. Yunus Emre TEKİNSOY.....13

Geçmişin İzinde: Tarih Felsefesi ile Yöntem Bilimi Arasında Bir Yolculuk

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ELİBOL.....45

Antik Yunan ve Roma Medeniyetlerinde Rüya Mitleri ve Asklepios Kültü

Dr. Öğr. Üyesi Talat KOÇAK - Ayşe Nur SAYIT.....57

İmparatorluğun Doğu Vilayetlerindeki Başlıca Problemleri:

Kürt-Ermeni İlişkileri Örneği (1908-1914)

Dr. Öğr. Üyesi Demet CANSIZ.....69

İtaat ile İsyan Arasında: XVI. Yüzyılda Kerek-Şevbek, Salhad, Aclun Sancakları Beyliği ve

Şam Hac Emirliği Görevleriyle Kansu (1551-1591)

Dr. Öğr. Üyesi Günay KORKMAZ SAMIKIRAN.....93

Yunan İşgalinin Aydın Sancağında Yarattığı Tahribat: Gasp Yağma ve Hırsızlık Olayları

Dr. Öğr. Üyesi Günver GÜNEŞ.....117

Millili İbrahim Paşa'nın Karakeçili Aşireti'ne Saldırmasının Tarihsel Arka Planı

Dr. Öğr. Üyesi Murat POLAT.....147

Bozkırda Baharın Yeniden Doğuşu: Moğolistan Kazaklarında Nevruz Geleneği

Dr. Öğr. Üyesi Oğuz Kağan BAYRAKDAR - Dr. Samet KALYONCU.....167

Osmanlı'da Eğitim Modernleşme ve Toplumsal Dönüşüm Bağlamında

Kız Çocuklarının Eğitimi

Dr. Öğr. Üyesi Olcay KAHRAMAN.....195

1960 Sonrası Türk Milliyetçiliği Kimliğinin Oluşumu ve Büyük Devlet İdeali

Dr. Öğr. Üyesi Selim YILDIZ.....215

Türk Milliyetçiliği ve Atatürk

Dr. Öğr. Üyesi Taner LÜLECİ.....251

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nde Kolera Salgını (1914-1918)

Dr. Öğr. Üyesi Zabit ACER.....259

Tire Kazası'nın İşgali ve Tire'de Gerçekleştirilen Yunan Mezalimi

Öğr. Gör. Dr. Abdullah DOĞTEKİN.....281

Osmanlı Devleti'nde Yapılan Yenilik Teşebbüslerinin Esin Kaynağı: Sefâretnâmeler

Öğr. Gör. Dr. Sıddık YILDIZ.....317

1946-1960 Yıllarında Ara Seçim Çalışmaları

Arş. Gör. Dr. Fatih ÖZEN.....333

Hitit Krallık İdeolojisinde Egemenliğin İlahi Temsili: Taht Sembolünün Anlamı

Arş. Gör. Dr. Tolga Han ARUN.....353

1918-1922 Yılları Arasında İtilaf Devletlerinin Türkiye’de İşlediği Savaş Suçları Öğr. Gör. Bahtiyar DEDEOĞLU	369
Tanzimat Fermanı’nın Osmanlı İç Güvenlik Yapısına Etkisi Öğr. Gör. Bekir Çağlar ÇAM	387
Devlet, Miras ve Aile: Tokat Voyvodası Ekmekçizâde İbrahim Ağa’nın Muhallefâtına ve Müsâdere Sürecine İlişkin Bir İnceleme Arş. Gör. Aleyna ŞEVİK GÜREL	403
Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa’nın Hayatı ve Askerî Reform Çalışmaları Dr. Ercan KOSTAK	421
Çağatay Hanlığı Tarihinde Karşı Şehrinin Yeri ve Önemi Dr. Fatih ORTA	447
Tarihsel ve Çevresel Faktörlerin Ürünü Olarak Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî: Tarihî Bir Şahsiyetin Teşekkülü Dr. Gökhan YURTOĞLU	455
Osmanlı’da Kaçakçılıkla Mücadelede İdarî Reform Arayışları: Kaçakçılık Komisyonları ve Faaliyetleri (1890-1910) Dr. Hasret GÜMÜŞ	479
Hollanda ve Türkiye Arasındaki Tarihî İlişkiler Dr. Lokman BAŞ	499
Bir Amerikalının Gerçek Arayışı: Samuel A. Weems’in Ermeni Soykırım İddialarına Eleştirel Yaklaşımı Dr. Naz SARALİ	513
Bir Böceğin Gölgesinde Tarım: Güneydoğu Anadolu’da Süne İstilâsı ve Tarımsal Etkileri (1928-1967) Dr. Nurullah KIRKPINAR	539
Osmanlı Geleneksel Sağlık Yapılanmasının Modern Sağlık Kurumlarına Dönüşümü: Gülhane Seririyât Hastanesi Dr. Özlem KOLUKIRIK	577
Türkiye’de Milliyetçi Düşüncenin Sivil Toplum Ekseninde Kurumsallaşması: Türk Milliyetçiler Derneği Dr. Sinan DEMİRTÜRK	597
Karaman Tarihiyle İlgili Yeni Öneriler Ramazan TOPRAKLI	619
19. Yüzyılda Osmanlı Vilayeti Yemen’de Köle Ticareti: Uygulamalar, Değişimler ve Sorunlar Ayşen ACAR AYDAR	631
Zımpara Madenlerinde İmtiyaz Meselesi: Ahmedbeyli Karyesinde Bulunan Zımpara Madeninin Alber Tarika Efendi’ye Verilmesi Ebru SEZGİN	653
Melikşah ile Vezir Nizâmülmülk Arasındaki İhtilaf Hasan ÇAKMAK	673
19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Şer’iye Sicillerine Göre Küçük Çocuklara Vasilik Hakkının Tanınması (248 ve 234 Numaralı Mardin Şer’iye Sicil Defterleri Özelinde) Menci EYE	683
FOTOĞRAF ALBÜMÜ	699

II. MEŞRUTİYET BASININDA BİR HİCİV ÖRNEĞİ: EŞEK MECMUASINDA İTTİHAT VE TERAKKİ ELEŞTİRİSİ

Doç. Dr. Yunus Emre TEKİNSOY*

Giriş

Siyasi mizahın temelleri, Antik Yunan demokrasisinin en temel ilkelerinden biri olan parrhesia (gerçeği özgürce ifade etme) kavramına dayanmaktadır. Bu ilke, bireyin toplumsal ve siyasi meseleler hakkında herhangi bir kısıtlama olmaksızın, açıkça konuşabilme hakkını temsil eder. Siyasi mizahın bir sanat formuna ve kamusal bir eleştiri malzemesine dönüşmesindeki en önemli figür ise Aristofanes'tir. O, tiyatro sahnesini sadece bir eğlence mekânı olarak değil, aynı zamanda yöneticiler ve politik figürler üzerinde bir denetim sağlama aracı olarak kullanmıştır. Onun oyunları, toplumun aksayan yönlerini ve yetkililerin hatalarını samimi, bazen de sert bir dille kamuoyuna sunan ilk büyük örnekler olarak kabul edilir. Aristofanes'in önemi, ciddi ve ulaşılmaz görülen siyasi makamları halkın gündelik diliyle sorgulanabilir hale getirmesinden kaynaklanır. Bu gelenek içinde mizah, toplumsal sorunların süzgeci niteliğindedir. Aristofanes'in oyunlarında görüldüğü üzere, karşılaşılan siyasi ve sosyal kaygılar mizah yoluyla yeniden değerlendirilir. Bu süreç, kişinin olaylara farklı bir açıdan bakma şansı vererek bir tür farkındalık alanı oluşturur. Korku veya endişe yerini sağduyulu bir değerlendirmeye bıraktığında, insan dünyayı daha geniş bir açıdan görme ve toplumla ilgili hadiseleri daha net bir şekilde anlama imkânı elde ederler¹.

Orta Çağ'ın ardından matbaanın icadı, görsel hicvin kitleleri harekete geçiren bir "propaganda silahı" haline gelmesine olanak tanımıştır. Özellikle 16. yüzyıl Reformasyon döneminde, dini-siyasi otoriteyi hedef alan grotesk gravürler ve karnavalesk öğeler, okuma-yazma bilmeyen kitleler nezdinde iktidarın meşruiyetini sarsan ilk geniş çaplı görsel muhalefet örnekleri olarak kabul edilir. Robert Scribner'ın belirttiği üzere, bu dönemde Reformasyon propagandası, halkın aşına olduğu karnaval figürlerini ve "hayvan maskelerini" kullanarak otoriteyi dünyevileştirmiştir. Ancak burada dikkat çekici olan otoritenin mizaha belirli bir sınıra kadar izin vermesidir. Otoritenin belirlediği sınır aşıldığında beraberinde yasaklar da gelecektir².

* Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, yunusemretekinsoy@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1806-4542.

¹ Kenneth J. Reckford, *Aristophanes' Old Comedy, Volume 1: Six Essays in Perspective*, University of North Carolina Press, London 1987, s. 67-69.

² Robert W. Scribner, *For the Sake of Simple Folk: Popular Propaganda for the German Reformation*, Cambridge University Press, Cambridge 1981, s. 73-74.

GEÇMİŞİN İZİNDE: TARİH FELSEFESİ İLE YÖNTEM BİLİMİ ARASINDA BİR YOLCULUK

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ELİBOL*

Giriş

İnsanlık, tarih boyunca kendi geçmişine dair anlamlar üretme çabası içinde olmuştur. Bu çaba, yalnızca yaşanmış olayları sıralamaktan ibaret değildir; geçmişin neden ve nasıl meydana geldiğine, bugünü ve yarını nasıl şekillendirdiğine dair derin bir sorgulamayı da içerir. Bu noktada tarih, yalnızca bir olgular dizisi değil; aynı zamanda felsefi ve yönetsel bir inşa sürecidir. Bir yandan tarihçi, somut belgeler üzerinden geçmişe dair bilgi üretmeye çalışırken diğer yandan bu bilgilerin hangi epistemolojik temeller üzerine kurulduğu, nasıl anlamlandırıldığı ve hangi yöntemlerle üretildiği tarih felsefesinin temel tartışma alanlarını oluşturur.

Tarihsel bilgi üretimi, doğası gereği çok katmanlıdır. Olayların nesnel gerçekliği ile bu olaylara yüklenen anlamlar arasında sürekli bir gerilim vardır. Bu bağlamda tarih felsefesi, geçmişe dair bilginin ne olduğu ve nasıl elde edileceği sorularına yanıt ararken yöntem bilimi bu bilginin nasıl sistematik ve güvenilir biçimde ortaya konulabileceğini araştırır. Bu iki alanın kesiştiği noktada ise tarihin hem kuramsal hem de uygulamalı boyutları görünür hâle gelir. Pozitivist yaklaşımlar, tarihin deneysel bilimler gibi nesnel bilgi üretimine elverişli olduğunu savunurken hermeneutik ve eleştirel tarihçilik gibi yönelimler, tarihin yorumlayıcı ve ideolojik katmanlarına dikkat çeker.

Bu makale, tarih felsefesi ile yöntem bilimi arasında kurulabilecek diyalog zeminlerini araştırmayı amaçlamaktadır. Öncelikle tarihin bir bilgi alanı olarak hangi epistemolojik temellere dayandığı tartışılacak; ardından tarihsel gerçekliğin yorumsal doğası ele alınacaktır. Hegel’den Collingwood’a uzanan tarih felsefesi serüveni incelenerek farklı düşünce okullarının tarihsel bilgiye yaklaşımları karşılaştırılacaktır. Pozitivist, hermeneutik ve eleştirel tarihçilik gibi yönetsel yaklaşımların sunduğu imkânlar değerlendirilerek tarihsel bilgi üretiminde kuram ve yöntem arasındaki ilişkiler çok boyutlu bir perspektifle ele alınacaktır. Bu doğrultuda “geçmişin izinde” ilerlerken yalnızca olayların değil; bu olayların arkasındaki düşünsel, yapısal ve yönetsel çerçevelerin de izini süreceğiz.

*Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ahmet.elibol@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3837-1176.

ANTİK YUNAN VE ROMA MEDENİYETLERİNDE RÜYA MİTLERİ VE ASKLEPİOS KÜLTÜ

Dr. Öğr. Üyesi Talat KOÇAK*
Ayşe Nur SAYIT*

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca tüm topluluklar rüyaya, geleceği tahmin etme konusunda bir misyon yüklemişlerdir. Tüm toplumlarda olduğu gibi Antik Yunan ve Roma toplumlarında geleceğe duyulan merak hat safhada olmuştur. Bu durum hem mitolojiye yansımış hem de rüyaların tabir olunduğu pek çok tabirname türünde eser yazmalarına öncülük etmiştir. Çünkü onlara göre rüyalar tanrılar ile bir iletişim yolu ve hastalıklar için tanrılardan gelen şifaların semboller şeklinde bildirildiği bir anahtar mahiyetinde anlamlandırılmıştır. Aynı zamanda Antik Yunan ve Roma’da rüyalar geleceği gösteren bir ayna olarak yorumlanmıştır.

Antik Yunan ve Roma kültürleri rüya yorumunu, psikolojik bir olgu olmaktan ziyade ilahi bir merkeze konumlandırmışlardır. Mezkûr dönemde insanlar rüyaların, tanrılarla irtibat kurmanın bir yolu ve aracı olduğuna inanıyorlardı. Bu inanç, rüya deneyimini kutsallaştırmış ve özellikle Antik Yunan’da “Rüyaya yatmak” (Incubation) pratiği gelişmiştir. Geliştirilen yöntem sayesinde insanlar tapınaklarda niyet ederek uyuyup, tanrıların kendilerine görüneceği rüyayı beklemişlerdir. Rüyalarda görülen olaylar, insanın aradığı soruların cevabı ve bizzat tanrının keliması (Parole), olarak kabul ediliyordu. Bu rüya deneyimi, ruhun (Psyche) tanrısal imgeyle (image) buluşmasıyla insanın, tanrılarla ortak bir varoluşsal durumunu (ontolojik) keşfetmesine olanak tanımıştır. Kısacası Antik Yunan ve Roma kültürlerinde rüyalar, psikolojik değil, dini bir seremoni niteliğinde olup, insanın tanrılarla doğrudan iletişim kurduğu, kutsal ve varoluşsal açıdan belirleyici bir deneyim olmuştur¹.

Tüm bu bilgiler ışığında çalışmamızda bahsedeceğimiz; Antik Yunan ve Roma döneminde büyük bir öneme ve yere sahip olan *Rüya Mitleri*, zaman içerisinde edebiyata da yansımıştır. Ayrıca bu anlayış Antik Yunan ve onun kültürel olarak devamı niteliğinde olan Roma İmparatorluğu’nda Asklepios Kültü’nün yani dönemin sağlık açısından bir tarihi dönüm noktası olmasına da yol açmıştır.

* Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, talatkocak@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4030-7966.

** Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, sayitaysenur3@gmail.com, ORCID: 0009-0007-3139-7003.

¹ Esra Özgüven, *Kutsalın Kendisini İfşa Etme Aracı Olarak Rüya*, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2019, s. 96-97.

İMPARATORLUĞUN DOĞU VİLAYETLERİNDEKİ BAŞLICA PROBLEMLERİ: KÜRT-ERMENİ İLİŞKİLERİ ÖRNEĞİ (1908-1914)*

Dr. Öğr. Üyesi Demet CANSIZ**

Giriş

Osmanlı Devleti'ndeki idarî teşkilat gereğince Vilâyât-ı Sitte veya Vilâyât-ı Şarkıyye olarak isimlendirilen coğrafya Erzurum, Diyarbakır, Van, Ma'mûretü'l-Azîz, Bitlis ve Sivas vilayetlerinden oluşuyordu.¹ Vilâyât-ı Sitte, "Altı Doğu Vilayeti" anlamına geliyordu. Fakat Ermeniler ve Batı Dünyası, Vilâyât-ı Sitte yerine, "Turkish Armenia" tabirini kullanıyordu.² "Kürdistan" ve "Ermenistan" terimleri ise idarî birim olmayıp coğrafi bir etiketti. Musul, Van ve Arapkir arasında kalan topraklar Kürdistan şeklinde adlandırılıyor, bölgeye kuzeyden birleşen Erzincan, Kars, Van arasındaki bölge ise Ermenistan adıyla tanımlanıyordu.³ Osmanlı Devleti millet sisteminde toplum ise, "müslim" ve "gayrimüslim" olarak sınıflandırılmıştı. Yani toplumdaki en önemli statü belirleyici faktör din idi.⁴ Millet sistemi İslam hukukuna bağlı olup, millet ifadesi günümüzdeki anlamından farklı olarak bir ırk ya da etnik zümre için

* Bu çalışma *II. Meşrutiyet'ten I. Dünya Savaşı'na Kürt-Ermeni İlişkileri (1908-1915)* başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Milli Savunma Üniversitesi, Deniz Harp Okulu, Beşerî ve Sosyal Bilimler Bölümü, demet.cansiz@msu.edu.tr, ORCID: 0000-0002 2084-9349.

¹ Altı vilayetin toplam yüzölçümü 252.100 km² idi. Bu vilayetlere o dönemde Rus işgalindeki Kars, Ardahan eklendiğinde Ermenilerin Anadolu'da hakimiyet altına almak istediği alan 300.000 km²'ye yaklaşıyordu. Bk. Bilal Şimşir, "Ermeni Sorunu Tarihçesi", *Müdafaa-i Hukuk*, Ankara 2002, S.44, s.6.

² Enis Şahin, *Türkiye ve Maverâ-yı Kafkasya İlişkileri İçerisinde Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918)*, Ankara, 2002, s. 53-54.

³ Hans Lukas Kieser, *İskalanmış Barış, Doğu Vilayetlerinde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet (1839-1938)*, İletişim Yayınları, çev. Atilla Dirim, İstanbul 2005, s. 79.

Şark vilayetlerinin "Kürdistan" şeklinde tanımlanmasına karşı çıkan İsmail Fazıl Paşa, "Kürdistan-Ermenistan" şeklindeki tabirleri yabancıların tercih ettiğini ifade etmektedir. Bk. İsmail Türkmen, İsmail Fazıl Paşa Askeri-Siyasî Hayatı ve Fikirleri (1856-1921), Ankara 2015, s.181; Tülay Ercoşkun, "İsmail Fazıl Paşa'nın (Cebesoy) Islahata Dair Görüşleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2007, C. 26, S. 42, s.190.

Tarihte Kürt tabirine bir uruk veya boy adı olarak ilk kez Yenisey Köktürk Kitabeleri'nde, Elegeş Yazıtı'nda rastlanıldı. Bk. Aydın Taneri, *Türkistanlı Bir Türk Boyu Kürtler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1983, s.11. Türk kelimesinin çoğulu Etrak, Kürt kelimesinin çoğulu ise Ekrad'dır. Araplar Kürt terimini, "göçebe-konargöçer" anlamında kullanılıyordu. Benzer şekilde Yusuf Halaçoğlu da bu terimi, dağlı, yörük ve göçebe toplulukları tanımlamak için kullanmıştır. Bk. Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı Belgelerine Göre Türk-Etrak, Kürd-Ekrad Kelimeleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Belleten*, C.LX, S. 227, Nisan 1996, s.140-143.

⁴ Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Millet Sistemi*, Ağaç Yayıncılık, İstanbul 1992, s. 11.

İTAAT İLE İSYAN ARASINDA: XVI. YÜZYILDA KEREK-ŞEVBEK, SALHAD, ACLUN SANCAKLARI BEYLİĞİ VE ŞAM HAC EMİRLİĞİ GÖREVLERİYLE KANSU (1551-1591)

Dr. Öğr. Üyesi Günay KORKMAZ SAMIKIRAN*

Giriş

Merc-i Dabık ve Ridaniye savaşlarından sonra Memlûk Devleti toprakları Osmanlı hâkimiyetine geçmiş ve bu topraklar üzerinde biri Şam diğeri de Mısır olmak üzere iki beylerbeyliği tesis edilmiştir¹. Şam'ın güney kesiminde yer alan sancakların yönetimi genel olarak aşiret reislerine bırakılmıştır. Özellikle Leccun, Aclun ve Gazze sancaklarının yönetimi, bazı şartları yerine getirmeleri koşulu ve babadan oğula geçme sistemiyle yerli hanedanlara *ocaklık*² yoluyla tevcih edilmiştir. Zira bu sancakların merkeze uzaklığı ve kontrol edilmesi çok güç arazi şartlarına sahip olmaları nedeniyle kul kökenli beylerin buralarda kolay otorite kuramayacakları kesin olarak kabul edilmiştir. Ancak devletin bu bölgelerde otorite ve nüfuzunun zayıflaması, halk nazarında bu yerli hanedan reislerini daha etkin ve otoriter bir hâle getirmiştir³. Nitekim bu durum Kansu'nun yönetiminde açık bir şekilde görülmüştür.

Kansu, günümüzde Ürdün olarak bilinen bölgede ortaya çıkmış, bu bölge dâhilindeki Kerek-Şevbek ve Aclun'da sancak beyi statüsü elde etmiştir. Ayrıca hac emîri tayin edilerek Suriye'deki hacıların koruyuculuğunu üstlenmiştir⁴. Hac emîrliği⁵ Mekke'nin Osmanlı idaresine girmesinin ardından ihdas edilmiş bir görev olarak bilinmektedir. Eşraftan seçilen hac emîrlerinin zaman zaman başarısız olmaları ve hac kervanını bedevi saldırılarına karşı koruyamamalarından

*. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, gunyorkormaz@gmail.com, 0000-0003-3931-996X.

¹ Enver Çakar, "XVI. Yüzyılda Suriye Coğrafyasının İdari Taksimatı", Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Altıncı Uluslararası Ortadoğu Semineri, (11-13 Ekim 2012), Elazığ, s. 129.

² Ocaklık, toprak tasarrufunun ve toprağın hizmet karşılığındaki kullanım hakkının belli bir aileye irsen bırakılmış olması şeklinde açıklanabilir. Bk. Orhan Kılıç, "Ocaklık", İslam Ansiklopedisi, C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 317.

³ Çakar, "XVI. Yüzyılda Suriye Coğrafyasının İdari Taksimatı", s. 150.

⁴ Cengiz Tomar, "Ürdün", İslam Ansiklopedisi, C. 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 355.

⁵ Osmanlı Devleti zamanında Şam ve Mısır merkezli olmak üzere iki hac emiri bulunmaktadır. Bk. Münir Atalar, "Emîr-i Hac", İslam Ansiklopedisi, C. 11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 132. Yemen'in fethinden birkaç yıl sonra, orada üçüncü hac emirliği ihdas edilmiştir ancak Yemen'in 1635'te Osmanlı yönetiminden ayrılmasından çok önce kaldırılmıştır. Abdul-Karim Rafeq, "Damascus and the Pilgrim Caravan", *Modernity and Culture: From the Mediterranean to the Indian Ocean*, Ed. Leila Tarazi Fawaz, C. A. Bayly, Columbia University Press, New York 2002, s. 132.

YUNAN İŞGALİNİN AYDIN SANCAĞINDA YARATTIĞI TAHRİBAT: GASP YAĞMA VE HIRSIZLIK OLAYLARI

Dr. Öğr. Üyesi Günver GÜNEŞ*

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı Devleti'nin siyasi, askerî ve idarî bakımdan içine sürüklendiği çözülme süreci, Batı Anadolu'nun büyük bölümünde derin ve çok katmanlı bir işgal tecrübesini beraberinde getirmiştir. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunan kuvvetleri tarafından işgaliyle başlayan süreç, kısa süre içerisinde Aydın, Nazilli, Söke, Germencik, Atça ve çevre yerleşimlere yayılmış; bu bölgelerde yalnızca askerî bir kontrol tesis edilmekle kalınmamış, aynı zamanda sivil halka yönelik sistematik şiddet, gasp, hırsızlık ve ekonomik yıkım politikaları uygulanmıştır. Batı Anadolu'daki Yunan işgali, askerî çatışmaların ötesinde, yerel toplumsal dokuyu tahrip eden, mülkiyet ilişkilerini zor yoluyla dönüştüren ve geniş ölçekli zorunlu göçlere yol açan bir süreç olarak tarihsel önem taşımaktadır.

Aydın ve çevresi, Yunan işgalinin en ağır sonuçlarının yaşandığı bölgelerden biri olmuştur. Coğrafi konumu, tarımsal üretim kapasitesi ve ulaşım ağları nedeniyle stratejik bir merkez olan Aydın, işgalin ilk günlerinden itibaren hem Yunan askerî birliklerinin hem de yerli Rum unsurların yoğun baskılarına maruz kalmıştır. Bu baskılar yalnızca askerî harekât veya asayiş uygulamalarıyla sınırlı kalmamış; Türk ve Müslüman halka ait evler, dükkânlar, tarlalar, hayvanlar ve resmî binalar hedef alınarak geniş çaplı gasp ve hırsızlık eylemleri gerçekleştirilmiştir. Özellikle silah toplama bahanesiyle yapılan ev baskınları, yangınlar sırasında Türk ahalie ait malların kurtarılmasının engellenmesi ve terk edilen yerleşimlerde “envâl-i metrûke” anlayışıyla yapılan sistematik yağmalar, bu dönemin karakteristik uygulamaları arasında yer almıştır.

Bu çalışmanın temel amacı, 1919–1922 yılları arasında Aydın ve çevresinde Yunan işgali sırasında yaşanan gasp ve hırsızlık olaylarını, bu eylemlerin niteliğini, kapsamını ve toplumsal sonuçlarını tarihsel belgeler ışığında incelemektir. Çalışma, söz konusu olayları münferit vakalar olarak ele almak yerine, Yunan işgal yönetiminin uyguladığı daha geniş bir yıldırma, ekonomik çökertme ve demografik dönüşüm politikasının parçası olarak değerlendirmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda gasp ve hırsızlık, yalnızca bireysel suçlar olarak değil; askerî işgalin sivil halk üzerindeki baskı mekanizmalarından biri olarak ele alınacaktır.

* Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, ggunes65@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4255-5288.

MİLLİLİ İBRAHİM PAŞA’NIN KARAKEÇİLİ AŞİRETİ’NE SALDIRMASININ TARİHSEL ARKA PLANI

Dr. Öğr. Üyesi Murat POLAT*

Giriş

Milli İbrahim Paşa, Milli Aşireti’nin reisidir. Bugüne kadar Milli İbrahim Paşa ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar arasında Oktay Bozan’ın “20. Yüzyılın Başında Eşraf-Aşiret Çatışması: Milli Aşireti ve Diyarbakır Örneği”¹ ve Oktay Bozan ile Hakan Asan’ın birlikte kaleme aldıkları *Aşiret, Devlet ve Eşkîya Bağlamında Urfa Karakeçili Aşireti*,² Zafer Benzer’in *Osmanlı Dönemi Urfa Bölgesinde Aşiret Devlet İlişkileri*,³ adlı eserleri çalışmamızda sıkça kullandığımız konu ile ilgili önemli kaynaklar arasındadır. Yapılan çalışmalar Millili İbrahim Paşa’nın bölgeyi bir ateş topu haline neden getirdiğini açıklamaktan uzak, vaka temelli naklî çalışmalardır. Millili İbrahim Paşa’nın Millili İbrahim Paşa ile ilgili çalışmalar Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yaptığı taşkınlığın arka planını ortaya koymaya çalışmaktadır. Meseleye bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşarak Milli İbrahim Paşa’nın yaptıklarından ziyade, hedeflediklerini ortaya koymak bu makalenin ana amacıdır.

Millili İbrahim Paşa’nın Urfa ve Diyarbakır civarlarındaki taşkınlıklarını ve Karakeçili Aşireti’ne saldırılarını ortaya koymadan önce Millili İbrahim Paşa’nın büyük dedelerinin kim olduğunu açıklamak gerekir: Millili İbrahim Paşa’nın büyük dedelerinin Urfa ve Diyarbakır’da yaptıkları bilinmeden İbrahim Paşa’nın olayların arkasına gizlediği asıl amaçlarını ortaya çıkartmak zordur. Zira Milli İbrahim Paşa’nın Karakeçili Aşireti’ne saldırması ve kısa sürede bu saldırının Suruç, Siverek, Urfa, Diyarbakır, Ergani gibi yerlere sirayet etmesi onun ifadesiyle kuraklık ve çekirge istilası ile açıklanamaz. Bu nenelerle incelediğimiz belge ve kaynaklara göre Millili (Keleş) Abdi Ağa, Millili Mahmut ve Millili Timur hakkında kısa bilgiler verilmesi,⁴ Milli İbrahim Paşa’nın gizli

* Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, osmaniyelimuratpolat@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8089-5876.

¹ Oktay Bozan, “20. Yüzyılın Başında Eşraf-Aşiret Çatışması: Milli Aşireti ve Diyarbakır Eşrafı Örneği”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 33/96 (2017), 1-46.

² Oktay Bozan - Hakan Asan, *Aşiret, Devlet ve Eşkîya Bağlamında Urfa Karakeçili Aşireti* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2021).

³ Zafer Benzer, *Osmanlı Dönemi Urfa Bölgesinde Aşiret-Devlet İlişkileri* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022).

⁴ Abdullah Ekinci - Murat Polat, “XVIII. Yüzyılda Şark Valilerinin İktidar Oyunları ve Bir Feodalın Güç Devşirmesi: Millilü Timur Paşa”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 0/14 (2022), 95-118; Mehmet Rezan Ekinci, *Osmanlı Devleti Döneminde Millî Aşireti XVIII-XIX. YY.* (Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 76-168; Murat Polat, *XVIII. Yüzyılda Ruha’da Müttegallibe Hareketleri* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 86-147; Naci Tikici, *XIX. Yüzyılın İlk*

BOZKIRDA BAHARIN YENİDEN DOĞUŞU: MOĞOLİSTAN KAZAKLARINDA NEVRUZ GELENEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Oğuz Kağan BAYRAKDAR*
Dr. Samet KALYONCU**

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca çeşitli topluluklar, tarımsal üretimin canlandığı bahar aylarını ve hasat dönemlerini hususi ritüellerle karşılamışlardır.¹ Farsça kökenli bir sözcük olup “yeni gün” manasına gelen Nevruz da bu kadim geleneğin en köklü yansımalarından biri olarak Orta Asya’dan Balkanlara’a kadar uzanan geniş bir coğrafyada 21 Mart tarihinde kutlanılmaktadır. Bayram geleneksel İran tasavvurunda Zerdüşt veya efsanevi hükümdar Cemşid ile yakından ilişkilendirilmektedir. Bununla birlikte bayramın kökenleri yalnızca İran coğrafyasıyla sınırlı kalmamış, köklü bir İran-Turani kültürel etkileşiminin neticesi olarak şekillenmiştir. Nitekim Alp Er Tunga (Afrasiyab) döneminde Türklerin bu bayramı kutladıkları bilinmekte olup meşhur Afrasiyab Kalesinin güney duvarında “Nevruz” ibaresinin yer alması bu durumu kanıtlamaktadır.²

Özü itibarıyla tabiatın ve insanın yenilenmesi mefhumunu barındıran nevruz bayramı; geçmişin getirdiği kötülük, uğursuzluk ve yoklukların geride bırakılarak umut, neşe ve beraket dolu yeni bir döngüye adım atıldığı gün olarak kabul edilir. Bahsi geçen bu ruhsal ve bedensel arınma düşüncesi, bayram ritüellerinde özellikle su ve ateş kültü etrafında şekillenmiş; nitekim günahlardan temizlenmek ve gelecekteki talihi iyileştirmek maksadıyla yakılan bayram ateşlerinin etrafında toplanılıp bu ateşlerin üzerinden atlanması en belirgin kutlama pratiklerinden biri haline gelmiştir.³ Ayrıca bayram ritüellerindeki yarışmacı unsurlar (güreş, at yarışları vb.) yaz ile kış veya iyilik ile kötülük arasındaki mücadelenin sembolik canlandırması olarak da işlev görmektedir.

Türkler İslamiyeti kabul etmeden önce bu bayramı “yeni gün”, “bahar bayramı” veya “ergenekon bayramı” gibi isimlerle anmışlardır. Öte yandan baharın gelişi ve tabiatın dirilişi motifi, Sümerlerdeki bereket tanrısı Temmuz’un (Batı’daki adıyla Adonis veya Attis) ölüm uykusundan uyanması efsanesiyle de büyük bir benzerlik taşımakta olup Türk kültüründe bu durum “ölen-öleng” adıyla

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, bayrakdar.oguzkagan@hbu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7292-370X.

** Moğolistan Milli Üniversitesi, Bilim ve Sanat Okulu, Tarih Bölümü, Ulaanbaatar/Moğolistan, sametkalyoncu61@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4700-6613.

¹ Şinasi Gündüz, “Nevruz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 60.

² ⁴ Nurgeldi Uәli, “Ұлыстың Ұлы Күні – Наурыз”, *MUSEUM.KZ*, C. 1, S. 1, 2023, s. 1

³ Gündüz, a.g.m., s. 60-61.

OSMANLI'DA EĞİTİM MODERNLEŞME VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM BAĞLAMINDA KIZ ÇOCUKLARININ EĞİTİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Olcay KAHRAMAN*

Giriş

Osmanlı Devleti'nde eğitimin gelişimi genel olarak klasik dönem, askeri eğitimin modernleşmesi ve Tanzimat sonrası sivil eğitimin modernleşmesi olmak üzere üç aşamada değerlendirilmektedir. Klasik dönemde eğitim, sıbyan mektepleri, medreseler ve Enderun Mektebi aracılığıyla yürütülmüş; ancak bu dönemde devletin sistemli bir eğitim politikasından söz etmek güçtür.¹ XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı modernleşmesi askeri ihtiyaçlar doğrultusunda başlamış ve modern eğitim kurumları ilk olarak askeri okullar şeklinde ortaya çıkmıştır. Mühendishane-i Bahri Hümayun, Mühendishane-i Berri Hümayun, Mekteb-i Tıbbiye ve Mekteb-i Harbiye bu sürecin önemli kurumlarıdır.²

Tanzimat döneminde ise sivil eğitim alanında önemli düzenlemeler yapılmış; ibtidai, rüşdiye, idadi ve sultani gibi kademeli bir eğitim sistemi oluşturularak Osmanlı eğitim sistemi modern bir yapıya kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu süreçte özellikle 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, Osmanlı eğitim sisteminin modern anlamda teşkilatlanmasını sağlayan en önemli düzenlemelerden biri olmuştur. Söz konusu nizamname ile eğitim kademeleri belirlenmiş, öğretmen yetiştirme sistemi düzenlenmiş, merkez ve taşra maarif teşkilatının görev ve sorumlulukları tanımlanmış ve okul türleri belirli bir sistem dâhilinde yapılandırılmıştır. Böylece eğitim faaliyetleri belirli esaslara bağlanarak ilk kez devletin genel hizmetleri arasında yer almış, merkezi bir denetim ve yönetim anlayışı doğrultusunda devletin sorumluluğu altına alınmıştır. Bu yönüyle Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, Osmanlı Devleti'nde eğitimin merkezileşmesi, kurumsallaşması ve modernleşmesi sürecinde bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir.³

Osmanlı eğitim sisteminde yaşanan bu dönüşüm sürecinin önemli boyutlarından biri de kız çocuklarının eğitimi meselesidir. Tanzimat öncesi dönemde kız çocuklarının eğitimi büyük ölçüde sıbyan mektepleri ile sınırlı kalmış, orta ve yükseköğretim düzeyinde kız öğrenciler için kurumsal eğitim

* Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, olcaykahraman0103@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7320-6403.

¹ Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1964, s. 10; Ahmet Cihan, *Osmanlı'da Eğitim*, 3F Yayınevi, İstanbul 2007, s. 34.

² Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 10. Baskı, Ankara 2017, s. 67; Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011, s. 352.

³ *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi*, Düstur, Tertip 1, C.2, Matbaa-i Amire, 1289, s. 184-219.

1960 SONRASI TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ KİMLİĞİNİN OLUŞUMU VE BÜYÜK DEVLET İDEALİ

Dr. Öğr. Üyesi Selim YILDIZ*

Giriş

Türk milliyetçiliğinin Halil İncalcık'ın "Türk Aydınlanma Dönemi" (1890-1914)¹ olarak tanımladığı dönem içinde kendilik oluşturma şuuru şeklinde ortaya çıktığı söylenebilir. Bu dönemde Ziya Gökalp, yıkılmanın eşiğinde olan Osmanlı Devleti'nin siyasi ve toplumsal görünümü içinde devleti ve milleti kurtarmanın yollarını ararken kimlik krizine çözümü milliyetçilikte bulmuştur. Çok uluslu Osmanlı Devleti'nin dağılma süreci, Anadolu Türklüğünün yok olma tehlikesi, Aleviliğin Hristiyanlıkla bağdaştırılmasına yönelik çalışmalar², Kürtlerin ayrı bir millet olarak tasarlanması³ Gökalp'ın millet, milliyet ve milliyetçilik düşüncelerini şekillendiren temel sebepler arasında görülebilir. Gökalp, beraber yaşayan iki kavimden birinin diğerine temessül etmemesini dinin yahut medeniyetin ayrı olmasının neticesi olarak görür. Bu noktada Gökalp'ın temel düşüncesi Anadolu'da terbiye, hars ve duygularda iştiraki sağlamış bir millet tasavvurudur. Örneğin Gökalp bu tasavvurda Kürtçe'yi Türkçe'nin bir lehçesi olarak değerlendirme eğilimindedir.⁴ Türklere Türk olduklarının, zaferli bir mazileri ve ümitlerle dolu bir istikballerinin olduğunun yorulmaksızın tekrar edilmesi, ırkın saf olmasının pek az ehemmiyeti olduğunu, milletin teşekkülünde birbirine benzemenin daha önemli olduğunu savunan Tekin Alp'in ifadesiyle Gökalp, Türk kavmine ruh vermek istemiştir. Buna göre, büyük ve müebbet ülke "Turan"a doğru Türk ruhunun hakiki temayülleri bulunup mazi ihya olunacak, milli hayatın kaidesi ortaya çıkarılacak ve Altın Dağı'n diplerinde, Karakurum harabelerinin altında ataların mukaddes yadigarları tetkik olunacaktır.⁵

Türkiye'de 1960 sonrasında hem fikrî hem siyasi sahada kendini ortaya koyan Türk milliyetçiliğinin ruhunu büyük ölçüde Ziya Gökalp'ta bulduğu görülmektedir. 1940'lı yıllarda Türk milliyetçileri, devlet tekelinde bulunan milliyetçilik anlayışına Türk tarihine yaklaşım, devletin yabancılaşması, batıcı

* Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, selimyildiz@ardahan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2485-3468

¹ Halil İncalcık, *Osmanlı ve Modern Türkiye*, Ed. Tuğçe İnceoğlu, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 181-184.

² Nazeret Dağavaryan, *Hristiyan Protestanlığının ve Kızılbaşlığın Doğuşu*, Çev. Kevork Taşkiran, Kor Kitap, İstanbul 2018, s. 9-11.

³ Bkz. Bilal N. Şimşir, *Kürtçülük I (1787-1923)*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2010, s. 178; Clemence Scalber, Maria Le Ray, "Bilim, İdeoloji ve İktidar: Kürt Çalışmalarının Yapısökümü", *Toplum ve Kuram*, s. 5, s. 219-221.

⁴ Ziya Gökalp, "Millet Nedir?", *Meşrutiyetten Cumhuriyete Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik*, Haz. Mehmet Kaan Çalen, Haluk Kaycı, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2014, s. 31-32.

⁵ Tekin Alp, "Türklere Bir Ruh-ı Milli Arıyorlar", *Din ve Milliyet I (1904-1914) II. Meşrutiyet Ve Milli Mücadele Dönemlerinde Milliyetçilik Tartışmaları* içinde (s. 257-286), Haz. İsmail Kara, Abdülkerim Asılsoy, Dergâh Yayınları, İstanbul 2023, s. 280-282.

TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ VE ATATÜRK

Dr. Öğr. Üyesi Taner LÜLECİ*

Bir matematik terimi olan *denklem*, Türkçe Sözlük'te şöyle açıklanıyor: “İçinde yer alan bazı niceliklere uygun değer verildiği zaman sağlanabilen eşitlik, muadele.” Kelime, aynı maddede Necati Cumalı'ya atıfla “Bir denklemde küçük bir eksi artı yanlışı altüst eder eşitliği.” şeklinde örneklendirilmiş.¹ Matematiksel bir denklemi çözüme kavuşturmanın yolu, bilinenlerden hareket ederek bilinmeyi ortaya çıkarmak ve bu suretle eşitliğin her iki tarafını aynileştirmektir. Problem, bu şekilde çözülmüş olur. Bilinenlerden hareket ederek bilinmeyi ortaya çıkarmak tabiri, sosyal bilimlerin en önemli disiplinlerinden biri olan tarih için de geçerlidir. Ancak tarihte, matematikte olduğu gibi kesin sonuçlara ulaşmak çoğu zaman mümkün değildir. Bu gerçek, sayısal bilimlerle sosyal bilimlerin temel ayırtlarından biridir. Zaten tarih felsefesi, kendi işlevini, geçmişte olup bitenleri *anlamaya çalışmak* şeklinde ifade eder.²

Gerçek hayatta denklemi büyük güçler kurar. Bu durum, tarihin her dönemi için geçerlidir. Büyük güçten kasıt ise, yine tarihin her dönemi için geçerli olmak üzere, yaşadığı çağı doğru okuma ve yorumlama kapasitesine sahip olan milletler ve siyasi yapılarıdır. Denklem kurmak, oyun kurmak gibidir aslında. Eşitsizliğin bilinen tarafı büyük güçlere ait iken, diğer tarafında hep zayıflar ya da güçten düşmüş olanlar vardır. Denklem bilinen tarafı, bilinmeyen tarafa yön verir ve onu istediği gibi tasarlar.³ Elbette bu durum, bütün bir tarih boyunca sürmez. Devletlerin de her canlı gibi doğup, yaşayıp, öleceği gerçeği matematiksel denkleme de yansır ve eşitsizliğin tarafları zaman zaman yer değiştirir veya burada başka aktörler yer alır. Esasen, siyasi tarih açısından bakıldığında, geçmişten günümüze kadar *her şey ve her yer* bir mücadele alanıdır ve uzun süreli eşitlik halleri söz konusu değildir. Tam aksine dikey ve yatay olarak kesişen iki doğruyla formülize edilen fonksiyon konusu, tarihsel gelişmeleri izahta çok daha işlevseldir. Çünkü eşitlik halinin bozulması,

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara/Türkiye, taner.luleci@hbv.edu.tr, ORCID: 000-0003-0352-0223.

¹ Türkçe Sözlük, Haz.: Şükrü Haluk Akalın... (ve başk.), 11. Baskı, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2011.

² Durmuş Hocaoğlu bu durumu “Anlamak, çok özel bir tarih felsefesi terimi olarak, fenomenal olan veya daha doğrusu öyle olmaktan başka çaresi bulunmayan bütün tarihlerin “numenal” olan tarihe, yani yaşanmış geçmişin o saf ve hakiki kendineliliğine erişmeye çalışmanın adıdır; böyle bir erişim elbette mutlak anlamda imkânsızdır; ancak, limite o'na varmaya yönelmek, daha az hatalı ve daha sahih bir tarih, yani daha az fenomenal elde etmeye yönelmek demektir.” şeklinde ifade eder. Durmuş Hocaoğlu, “Orada Öylece Duran Tarih”, Türkiye’de Tarih Yazımı, Ed. Vahdettin Engin-Ahmet Şimşek, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 45.

³ İlk sayısı 15 Mayıs 2001’de yayınlanan aylık strateji dergisi 2023, uzun yıllar boyunca “Gelecek Bir Tasarımdır” alt başlığıyla çıkmıştır.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA OSMANLI DEVLETİ'NDE KOLERA SALGINI (1914-1918)

Dr. Öğr. Üyesi Zabit ACER*

Giriş

Tarih boyunca meydana gelen salgın hastalıklar milyonlarca insanın ölmesine neden olmuştur. Bu kayıplar çoğu zaman yapılan savaşlarda ölen insan sayısından daha fazla olmuştur. Salgın hastalıklar durduk yere kendiliğinden ortaya çıkmamıştır.¹ Salgın hastalıklar deprem, sel, kıtlık vb. diğer doğal afetlere göre daha fazla sayıda insanın ölmesine neden olmuştur.² Orduları kırıp geçirerek imparatorlukların çökerten kolera, sıtma ve frengi gibi salgın hastalıklar ölümcül türleriyle tarihsel süreç içerisinde insanları olumsuz etkilemiştir.³

1773 yılında Asya Kolerası veya kolera olarak adlandırılan hastalık ilk defa Hindistan'da belirmiş olup, başlangıç yeri olarak Hindistan kaynaklı olduğu için Hint Kolerası diye de ifade edilmiştir. 1817 yılında Hindistan'daki Ganj Nehri kıyısında beliren kolera Hindistan'ın her tarafına yayıldıktan sonra Birman, Moris, Borbon, Seylan, Filipin, Java, Borneo, Arabistan ve Acemistan'ı etkisi altına almıştır. Ardından da 1823'te Rusya'yı istila ederek Avrupa'ya yayılmıştır.⁴ Kolera, Hindistan'da kaynaklı bir hastalık olarak ortaya çıkmış olup, hiçbir zaman bu kıtadan eksik olmamıştır.⁵ Hastalık mikropları toplumdan topluma taşınarak imparatorlukların yıkılmasında etkili olmuştur. Örneğin Roma İmparatorluğu kendisine yapılacak bir düşman saldırısından daha çok salgın hastalıklardan korkmuş ve hastaneler inşa etmek zorunda kalmıştır.⁶

Hindistan'daki Ganj Nehri halk tarafından kutsal kabul edildiği için insanlar nehirde yıkanarak günahlardan arınmaya çalışmıştır. Aynı nehirde yerel halk tarafından çamaşırlar yıkanmış, tarımsal sulama yapılmış ve ölen kişiler nehre atılmıştır. Böylece sıhhi olarak oldukça kötü durumda olan Ganj Nehri kolera'nın kaynağı haline gelmiş, hastalık buradan önce Hindistan geneline daha

* Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, zabit.acer@dpu.edu.tr, ORCID: 0009-0003-3901-4629.

¹ Orhan Derman, "Tarih Boyunca İnsanın Salgın Hastalıklarla Mücadelesi", *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, C. 63, s. 26.

² Sacit Uğuz, "1895 Tarsus Kolera Salgını", *History Studies*, S. 4, Özel Sayı, s. 437.

³ Andrew Nikiforuk, *Maşerinin Dördüncü Atlısı Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi*, Çev. Selahattin Erkanlı, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 15.

⁴ Zabit Acer, "Kütahya'da Kolera Salgını, Etkileri ve Alınan Önlemler (1893)", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 83, s.34-59.

⁵ Kasım İzzeddin, *Rehber-i Zabita-i Sıhhiye*, 1. Kısım, Emraz-i Sâriye ve Müstevliye, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1915, s. 11.

⁶ Derman, a.g.m., s. 26.

TİRE KAZASI’NIN İŞGALİ VE TİRE’DE GERÇEKLEŞTİRİLEN YUNAN MEZALİMİ

Öğr. Gör. Dr. Abdullah DOĞTEKİN*

Giriş

İzmir’i işgal eden Yunanların hem burada tutunmak hem de doğu, güney ve kuzey istikametlerindeki ileri hareketlerini sürdürerek Megali İdea politikalarını gerçekleştirebilmek için Küçük Menderes havzasına dolayısıyla da Tire’ye hâkim olmaları gerekiyordu. İşgal için bahaneleri de hazırды: asayiş temin etmek. Güya asayiş, Rumları katletmek isteyen Türkler tarafından bozulmuştu ve Yunanların görevi tam da bu noktada başlıyordu: Rumları Türklerin zulmünden kurtarmak. Oysa Balkan Harbi sırasında ve Cihan Harbi süresince yaptıkları gibi Millî Mücadele’nin başlarında da Türklere zulmeden ve onları yok etmeye çalışan esasen Rumlardı. Bu bağlamda, kara propaganda ve terör eylemleriyle bir korku ve çaresizlik havası oluşturarak işgalleri kolaylaştıran ve iş birliği içerisinde hareket eden Rumların, Yunanlarla beraber yapmak istedikleri şey Türkleri bir soykırıma maruz bırakarak yok etmekte.

Bu sadece bir işgal değildir. Tire’de, Ödemiş’te, Aydın’da, İzmir’de, Manisa’da, Bergama ve Menemende yaptıkları katliamların arka planında hep bu soykırım düşüncesi yatmaktadır. Bundan dolayıdır ki Tire Kazası ve mülhakatında acımasızca köyleri yakarak insanları katletmişler, namuslarını kirletip, bütün mal varlıklarına el koyarak onları madden ve manen yok etmeye çalışmışlardır. Bu hedefler doğrultusunda 28 Mayıs 1919 tarihinde işgal edilen Tire Kazası, 4 Eylül 1922 tarihinde Yunan işgalinden kurtulmuş, böylece 3 yıl, 3 ay, 8 gün işgal altında kalmıştır.¹ İşgal altında geçen yıllar sadece savaşan askerler için değil, Tire Kazasının masum Müslüman ahalisi için de oldukça zor geçmiş, gerek Yunanların gerekse de yerli Rumların hem madden hem de manen saldırılarına maruz kalmışlardır.

Bu bağlamda çalışmanın amacı; Tire ve çevresinde Yunan işgaliyle beraber başlayan ve yerli Rumlarla iş birliği içerisinde tüm işgal boyunca devam eden mezalimi, meydana gelen zarar ziyan ve kayıpları ele almak; işgalin ve mezalimin hem Tire Kazası hem de Millî Mücadele tarihimiz açısından önem ve sonuçlarını ortaya koymaktır. Buradan hareketle çalışmada şu sorular cevaplandırılmaya çalışılmıştır: İzmir’in işgalinden sonra Tire’de niçin işgale karşı koyacak bir

* Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Rektörlük Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, abdullah.dogtekin@cbu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5070-3666.

¹ Mustafa Zahit Öner, *Anadolu’da Yunan Zulüm ve Vahşeti*, DBY Yayınları, İstanbul 2020, s.46.

OSMANLI DEVLETİ'NDE YAPILAN YENİLİK TEŞEBBÜSLERİNİN ESİN KAYNAĞI: SEFÂRETNÂMELER

Öğr. Gör. Dr. Sıddık YILDIZ*

Giriş

Osmanlı Devleti'nin Batı'yı anlama ve örnek almasındaki en önemli kurumlardan birisi de dış elçiliklerdir. Elçilerin kaleme aldıkları sefâretnâmeler, devletin Batı ile olan münasebetlerinin düzenlenmesi ve Batı'nın kendi gözlemleri ile tanınması hususunda oldukça dikkat çekici bilgiler içermektedir.

Batı'nın anlaşılması ve algılanmasında sefaretnamelerin ne derece önemli olduğunun ortaya konulması adına, devletin kuruluş ve yükselme devirlerinde ihtiyaç hissedilen çeşitli alanlarda Batı ile olan ilişkilerin arka planının bilinmesi faydalı olacaktır. Bu meyanda Osmanlı Devleti'nin İslam dininin özelliği dolayısıyla yeni fikirlere ve tekniklere kısmen kapalı olduğu düşüncesi hâkim olmakla beraber idarî yapının; padişaha, devletin ve halkın yararına olacağına inanılan her türlü tasarrufa yetki veren özelliği, Osmanlı Devleti'ni diğer İslam topluluklarından ayırmaktadır. Başlarda Osmanlı'nın Batı teknoloji ve tekniklerinin tanıtılması, sarayda *tâife-i efrenciyan* olarak bilinen Avrupalı bir grubun çalışmaları ile gerçekleşir. Padişahın emrindeki bu grup Batı ile temas içinde olup, en son bilimsel ve teknik gelişmeleri devletin yararı doğrultusunda sivil ve askerî alanlarda uygulanmasına ön ayak olur¹. Sultan II. Mehmed'in Macar asıllı ustaları askerî manada istihdam ederek büyük toplar döktürmesi de Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerde Batı'dan teknoloji almaktan çekinmediğini gösterir².

Osmanlı Devleti, 14. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa'da kullanılan ateşli silahlara ilişkin gelişmeleri takip etmiştir. Devletin önce teknoloji transferi ve daha sonra üretim konusunda Avrupalı ustaları kullanılması, Batı ile paralel olarak hareket edildiğini ortaya koyar. 14. yüzyılın ikinci yarısından itibaren

* Bu araştırma yazarın Doktora tezinden ilham alınarak hazırlanmıştır.

** Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, s.yildiz@ahievran.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9997-9623.

¹ Rhoads Murphey, "Osmanlıların Batı Teknolojisini Benimsemedeki Tutumları: Efrenci Teknisyenlerin Sivil ve Askerî Uygulamalardaki Rolü", *Osmanlı ve Batı Teknolojisi Yeni Araştırmalar Yeni Görüşler*, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, Edebiyat Fakültesi Yayınevi, İstanbul, 1992. s. 7-8.

² Salim Aydı, "XIV.-XVI. Asırlarda, Avrupa Ateşli Silah Teknolojisinin Osmanlılara Aktarılmasında Rol Oynayan Avrupalı Teknisyenler (Tâife-i Efrenciyan)", *Belleten*, C. 62, S. 35, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1998. s. 788-791; 16. Yüzyılda Habsburgların Osmanlı büyükelçisi olan O.G. Busbecq Osmanlıların, ihtiyaçları doğrultusunda pratik buluşları benimsemeye oldukça hevesli bir ulus olduğunu yazmaktadır. Aylin Doğan, "Bilim ve Teknolojinin Gelişimi Açısından Osmanlı ve Batı Üzerine Bir Değerlendirme", *Econharan Haran üniversitesi İİBF Dergisi*, C. 5, S. 7, 2001. s. 5.

1946-1960 YILLARINDA ARA SEÇİM ÇALIŞMALARI

Arş. Gör. Dr. Fatih ÖZEN*

Giriş

Modern demokratik rejimlerde seçim olgusu, sadece iktidarın belirlendiği araç değil, siyasi rejimin meşruiyetini sağladığı ve kamuoyu nabzının ölçüldüğü dinamik bir süreç olarak da nitelendirilebilir. Bu bağlamda meclisler, millî iradenin siyasi otoriteye dönüştüğü temel kurumlardır. Millî hâkimiyet düşüncesi üzerine yetkin çalışmalarıyla tanınan Prof. Dr. Mustafa Turan'ın belirttiği üzere, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), kurulduğu ilk günden itibaren “millî iradenin vatanın mukadderatına sahip çıkacağı yegâne merci” olarak kabul edilmiştir¹.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) içerisinde demokratikleşme talepleri ortaya çıkmıştır. Partinin bu yönde adımlar atmasını talep eden ve kamuoyunda “Dörtlü Takrir” olarak anılan önerge verilmiştir². Bu önerge, Demokrat Partinin (DP) kuruluşuna giden yolu açmış, akabinde yaşanan gelişmeler “millî irade” kavramını siyasi gündemin merkezine yerleştirmiştir.

Millî iradenin tecellisi yalnızca genel ve yerel seçimler vasıtasıyla olmamıştır. Münhal milletvekilliklerini doldurmak için anayasal bir yükümlülük olarak ara seçim yapılması hükme bağlanmıştır. Ancak ara seçimler, 1946-1960 yılları arası Türk siyasi hayatında, söz konusu yükümlülüğün ötesinde bir işleve sahip olmuştur. Bu çalışma, 1946-1960 yılları arasında Türkiye’de ara seçimlerin teknik bir temsil mekanizması olmaktan ziyade, iktidar ve muhalefet tarafından stratejik biçimde araçsallaştırılan³ bir meşruiyet⁴ vasıtası olarak kullanıldığını ileri sürmektedir. CHP Dönemi’nde iktidarın seçim tercihiyle muhalefetin benimsediği “boykot” stratejisi ve DP Dönemi’nde iktidarın sistematik biçimde başvurduğu “erteleme” uygulamalarıyla muhalefetin itirazları, aynı siyasi

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Polatlı Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, fatih.ozen@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3856-2733.

¹ Mustafa Turan. “Atatürk ve Meclis-i Milli’nin Açılması”. *Türk Yurdu*, s: 400, 2020, s. 21.

² Nasrullah Uzman. “Adnan Menderes ve M. Fuad Köprülü’nün Cumhuriyet Halk Partisi’nden İhraçları”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, s: 62, 2017, s. 208-212.

³ Araçsallaştırma kavramı, seçimlerin demokratik temsil üretme işlevinin ötesine geçerek, siyasi aktörler tarafından meşruiyet kazanmak, rakibi zayıflatmak veya mevcut güç dengesini korumak amacıyla stratejik biçimde kullanılmasını ifade etmektedir.

⁴ Çalışmada üzerinde durulan meşruiyet kavramı, hukuki bir uygunluktan ziyade, iktidar pratiklerinin kamuoyu nezdinde kabul edilebilir kılınma çabası anlamında kullanılmıştır.

HİTİT KRALLIK İDEOLOJİSİNDE EGEMENLİĞİN İLAHİ TEMSİLİ: TAHT SEMBOLÜNÜN ANLAMİ*

Arş. Gör. Dr. Tolga Han ARUN**

Giriş

Semboller ile idareciler arasında güçlü bir bağ vardır. İdareciler hitap ettikleri kitleye kendilerini anlatmak ve otoritelerini güvene almak için sembolleri bir araç olarak kullanmaktadır. Eskiçağ toplumlarında da krallar simgelerin gücünün farkına vararak bundan yararlanmışlardır. Kullanılan semboller sayesinde iktidarlar yönettikleri zümreye “*gücümü temsil edene bak, onu gör ve bana itaat et*” diyerek psikolojilerine itaat ve otorite duygularını aşılamaı amaçlamıştır¹. Hitit siyasi ve kültürel tarihi incelendiğinde buna örnek içeren birçok yazılı ve görsel belge mevcuttur. Özellikle Hitit devletinin yayılım coğrafyasına bakıldığında başkent Hattuša’dan uzak bölgelerde Hitit tarzı kaya anıtları konu hakkında bilgi edinmemize yardımcı olmaktadır. Orta Anadolu’dan eskiçağın ulaşım şartlarıyla oldukça uzak olan İzmir’in Kemal Paşa ilçesindeki Karabel Anıtı verilen bilgileri doğrulamaktadır. Burada Hititlerin taş üzerine yaptıkları kaya kabartmasında tanrılık simgesi olan sivri uçlu şapka takan erkek figürü ile hiyeroglif yazılar bulunmaktadır. Figürün omuzunda yay, sol elinde ise mızrak mevcuttur². Bu semboller iktidarın hem ilahi hem de fiziki gücüyle özdeşleşen siyasetleşmiş sembollerdir.

Karabel Anıtı üzerinde yazan hiyeroglif yazıtta geçen ifadelerden hareketle burada okunan “*Tarkasnawa*” adı, Tarkondemos ve Boğazköy mühürleri ile karşılaştırılarak Hitit kralı II.Murşili’nin Arzawa seferinin ardından Batı Anadolu’da kurduğu vasalı Hallapa Ülkesi’nin idarecisine ait olduğu düşünülmektedir³. Uzmanlar kralların merkeze uzak bölgelere simgesel araçlar bırakarak egemen oldukları toprakların sınırlarını belirlediklerini düşünmektedir. Bu sayede iktidarlar bu mekanlarda yaptıkları törenler aracılığıyla egemenlik kurdukları bölge üzerinde görünmeden varlıklarını hissettireceklerdir⁴. Anıtsal

*Bu makale Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı’nda Prof. Dr. Turgut YİĞİT ve Prof. Dr. Esma REYHAN danışmanlığında tamamlanan “Hititlerde Egemenlik Sembolleri” başlıklı Doktora Tezi’nden üretilmiştir. Söz konusu çalışmanın hazırlanmasında kıymetli zamanını ve katkılarını esirgemeyen değerli hocalarım Prof. Dr. Turgut YİĞİT ve Prof. Dr. Esma REYHAN’a teşekkürü borç bilirim.

**Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Polatlı Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, tolgahanarun@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0082-7414.

¹Safiye, Ateş Durç, “Siyasal Sembolizm ve İktidar İlişkisi Üzerine Düşünmek”, *Folklor/Edebiyat*, c. 26, s. 1, s. 387

²Turgut Yiğit, Ali Özcan, Kurtuluş Kıymet, *Hitit İmparatorluk Dönemi Kaya Anıtları*, Bilgin Kültür Sanat, Ankara 2016, s.108-111

³J. D. Hawkins, “Tarkasnawa King of Mira ‘Tarkondemos’, Boğazköy and Karabel”, *Anatolian Studies*, s.48, s. 2-8

⁴Ömür Harmanşah, “Taşa Oyulmuş Suretler Hitit Kaya Anıtları”, *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu*, ed. Meltem Doğan-Alparslan, Metin Alparslan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019, s.308, 309

1918-1922 YILLARI ARASINDA İTİLAFA DEVLETLERİNİN TÜRKİYE’DE İŞLEDİĞİ SAVAŞ SUÇLARI

Öğr. Gör. Bahtiyar DEDEOĞLU*

Giriş

İnsanlığa karşı suçların ilk ortaya çıkışı, 1899 ve 1907 La Haye sözleşmelerine dayanır. İnsanlığa karşı suçların, uluslararası bir suç olarak nitelendirilmesi ilk kez 1915 yılında olmuştur. İngiltere, Fransa ve Rusya ortak bir bildiri ile Osmanlı Devleti’nin Ermeni ahaliyi katlettiğini ve bu eylemi “insanlığa ve medeniyete karşı suçlar” şeklinde tanımlamışlardır.¹ Oysaki mütarekenin imzalanmasından sonra İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti’ne itham ettiği suçların hem faili hem de teşvikçisi bir konumda olacaklardı. İşgal askerleri Rumlar ve Ermenilerle Müslüman kızların ve kadınların namuslarına tasallut olurken çocuk, yaşlı demeden katletmekten, işkence etmekten geri adım atmamışlardır. Köyleri bombalayan, fabrikaları yok eden işgalciler ülkenin her bir yerini tahrip etmiştir. Maddi ve manevi hasarlar vermişlerdir. 18 Ocak 1919’da Paris’te düzenlenen Barış Konferansının yedinci gününde 25 Ocak’ta, on beş kişiden oluşan, Savaş Sorumluları ve Uygulanacak Cezaları Tespit Komisyonu teşkil edildi. Komisyon çalışmalarını 29 Mart 1919’da sonucu vardırıncı ve 32 savaş suçu belirlemişlerdir. Bunlar şöyledir:

1. Cinayetler ve katliamlar, sistematik terör uygulaması,
2. Rehinelerin öldürülmesi,
3. Sivillere işkence yapılması
4. Sivillerin kasıtlı şekilde açlığa mahkûm edilmesi,
5. Irza geçme,
6. Kadınların ve kızların kaçırılmaları ve fuhuşa itilmeleri,
7. Sivillerin göçe zorlanması,
8. Sivillerin insanlık dışı şartlar altında gözetim altında tutulmaları,
9. Askeri operasyonlar için işgal edilen ülkelerde sivillerin çalışmaya zorlanması,
10. Askeri operasyonlar sırasında diğer ülke egemenliklerinin gasp edilmesi,

* Sivas Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Rektörlük Ortak Dersler, bahtiyardedeoglu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3546-6594.

¹ Hüseyin Günel, *Hannah Arendt Düşüncesinde İnsanlığa Karşı Suçların Temellendirilmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017, s. 10-11.

TANZİMAT FERMANI’NIN OSMANLI İÇ GÜVENLİK YAPISINA ETKİSİ

Öğr. Gör. Bekir Çağlar ÇAM*

Giriş

Osmanlı Devleti’nin tarihi gelişimi içerisinde kamu düzeninin tesisi ve asayişin korunması, her dönemde devlet idaresinin temel öncelikleri arasında yer aldı. Osmanlı Devleti’nde iç güvenlik sorunları, isim ve şekil değiştirerek hızını kaybetmeden süregeldi. 19. yüzyıla gelindiğinde bu sorunlar derin ve köklü bir devlet problemi haline dönüştü.¹ Güvenlik sorununun derinleşmesi tek bir nedene indirgenemezdi. Devletin merkezi otoritesinde yaşanan zayıflık, ekonomik sorunlar, yerel güçlerin keyfi uygulamaları ve devletin denetimi haricinde silahlı grupların yaygınlaşması gibi birbirini etkileyen faktörler iç güvenlik problemini besleyen sorunların başında yer alıyordu. Tanzimat Fermanı’nın temel vaatleri arasında yer alan “can, mal ve namus güvenliği” ilkesi tüm bu iç asayiş sorunlarının ortadan kaldırılması ile ilgili net adımlar atılacağına göstergesiydi.

Tanzimat döneminin en belirgin dahili güvenlik sorunu, vali, mutasarrıf, mütesellim gibi dönemin taşra idarecilerinin kendi mahiyetlerinde barındırdıkları askeri birliklerdi. Kapu Halkı olarak bilinen “Delil”, kapusuz deliller, gibi isimlerle anılan bu askeri birlikler, idarecinin sorumluluğunda iç asayiş sağlama noktasında yetkilendirilmişlerdi. Ancak bu yetkinin kullanımında birlikler merkezi denetimden uzak kalmış ve yerel asayiş sağlamak yerine asayişsizliği ortaya çıkarmıştı. Bu kapsamda III. Selim devrinde birçok farklı tedbir alınmaya çalışıldı ancak alınan tedbirler yeterince etkili sonuçlar ortaya koyamadı. Bu nedenle II. Mahmud döneminde bu suç grupları zararlı faaliyetlerine devam etti. Tanzimat’ın ilan edileceği sıralarda bu delil adı verilen grupların haricinde aşiretlerin de Anadolu’da girişmiş oldukları eşkıyalıklar bozuk olan mevcut düzenin iyice bozulmasına sebebiyet verdi.²

Devlet bozuk olan iç asayiş yapısını düzeltmek adına birçok yeni güvenlik politikası geliştirdi. Bu politikalar doğrultusunda yeni güvenlik kuvvetleri oluşturma yoluna gitti ancak yine de istenilen başarı bir türlü elde edilemedi. Hatta devlet içerisinde bulunduğu bu acziyeti bir an evvel ortadan kaldırmak adına

* Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, bekircaglarcam@kmu.edu.tr.

ORCID: 0009-0008-0675-2445.

¹ Musa Çadircı. (1980) Tanzimat’ın İlanı Sırasında Anadolu’da İç Güvenlik. *Tarih Araştırmaları Dergisi*. C.12. Ankara. s.45.

² Çadircı, a.g.m., s. 47-50.

DEVLET, MİRAS VE AİLE: TOKAT VOYVODASI EKMEKÇİZÂDE İBRAHİM AĞA’NIN MUHALLEFÂTINA VE MÜSÂDERE SÜRECİNE İLİŞKİN BİR İNCELEME

Arş. Gör. Aleyna ŞEVİK GÜREL*

Müsâdere, XVIII. yüzyılda mîrî ile hesabı olan herhangi bir merkez ya da taşra görevlisinin muhallefâtını ilgilendirecek sıradan bir devlet müdahalesiydi. Bilhassa devlet hazinesinin likit para akışına ihtiyacının arttığı XVIII. yüzyıl şartlarında ölenlerin muhallefâtlarına devlet adına el koyulması mevcut ekonomik durumun bir uzantısı olarak sıklıkla uygulanmaktaydı. Devletin ister berâyâ ister reâyâ kökenli olsun, belgelerin diliyle bilâ vâris - yâni vârisiz- olarak vefât eden kimsesiz kişilerin muhallefât ve tereke bedellerini hazineye aktarması, devlet hazinesine fayda sağlamaya yönelik bir yaklaşımın uzantısıydı. Bu yönüyle devletin miras hukuku içerisinde, kendini sahipsiz servetlerin yasal bir mirasçısı konumuna getirdiği düşünülebilir.¹ Buna karşın müsâdere yoluyla kişilerin servetlerine el konulduğunda vereselerinin bulunması ya da bulunmaması belirleyici olmaktan çıkıyordu. Devletin, kişilerin servetlerini bazı özel durum ve koşullara bağlı olarak elde etme biçimi olan müsâderenin kapsamı, yalnızca ölenlerin geride bıraktıkları miraslarını değil yaşayanların servetlerini de ilgilendirecek kadar genişti. Bu noktada müsâderenin uygulanmasındaki başlıca sebeplere değinmek yerinde olacaktır.

XVII. yüzyıldaki uzun savaşların, kıtlık ve siyasi istikrarsızlığın devletin idari ve mali uygulamalarını büyük ölçüde şekillendirdiği anlaşılmaktadır.² Bu durum, hem mevcut eksikliklerin giderilmesini sağlayacak hem de askerî ve idarî alanlarda yapılacak yenilikleri taşıyabilecek yeni gelir kaynakları arayışlarını meydana getirmiştir. Bu bağlamda müsâdere, devletin mali ihtiyaçlarına binaen yaygınlaşmış bir uygulama olarak belirmektedir. Yine de müsâderenin, yalnızca düzensiz de olsa hızlı para elde etmek üzere başvurulmuş bir *mali politika aracı* olmadığını vurgulamak gerekir.³ Asıl işlevini; devlete ihanet ve sadakatsizlik suçunu işleyenler, mîrî malını zimmetine geçirenler, idare yetkilerini reâyâyâ

*Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, aleyna.sevikgurel@hbu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8024-7606.

¹ Ömer Lütfi Barkan, “Edirne Askerî Kassamı’na Ait Tereke Defterleri (1545-1659), *Belgeler*, c.3, s. 5-6, 1993, s.23.

² Özlem Başarır, “Muhallefât Kayıtları Işığında XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Taşra Görevlilerinden Diyarbakır Voyvodalarının Terekeleri”, *Belleten*, c.80, s.287, 2016, s.60.

³ Yavuz Cezar, “Bir Ayânın Muhallefâtı: Havza ve Köprü Kazaları Ayânı Kör İsmail-Oğlu Hüseyin (Müsâdere Olayı ve Terekenin İncelenmesi)”, *Belgeler*, c.41, s.161, 1977, s. 44: Muhallefât gelirleri, hazine için faydalı olsa da düzensiz gelir kalemleriydi. Dolayısıyla, Cezar’ın işaret ettiği gibi Osmanlı hazinesine ve bütçesine ne ölçüde katkı sunduğunu tahmin etmek güçtür.

HARBİYE NAZIRI MAHMUT ŞEVKET PAŞA’NIN HAYATI VE ASKERÎ REFORM ÇALIŞMALARI

Dr. Ercan KOSTAK*

Giriş

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti, Sanayi Devrimi’nin getirdiği köklü yeniliklere ve teknolojik gelişmelere ayak uyduramamış, Avrupa’da değişen ekonomik sisteme uyum sağlayamamış ve eski gücünü kaybetmiştir. Ham madde ve pazar edinmek isteyen Avrupalı devletler, sanayi alanında gereken atılımları yapamayan Osmanlı’yı kendilerine ham madde ve pazar kapısı olarak görmüşlerdir. Diğer taraftan Fransız İhtilali’nin ardından dünyanın tamamına yayılan başta milliyetçilik olmak üzere hürriyet, demokrasi, adalet ve eşitlik gibi fikirler, etnik ve dinsel farklılıkları fazlasıyla bünyesinde barındıran Osmanlı Devleti’ni derinden etkilemiştir. Bunun neticesinde azınlıklar bağımsız olmak amacıyla isyan etmişler ve dağılma sürecini hızlandırmışlardır. Osmanlı Devleti, bu isyanları engellemek amacıyla bir taraftan Milliyetçilik fikrine alternatif Osmanlıcılık, Batıcılık, İslamcılık gibi yeni fikirler öne sürmüş, diğer taraftan bu fikirlerin etkisiyle Tanzimat ve Islahat Fermanları, Meşrutiyet gibi köklü ıslahatlar gerçekleştirmiştir. Birçok alanda ıslahatlar gerçekleştirilmesine rağmen askerî, siyasi, mali ve sosyal alanlarda gelişme sağlanamamış ve sorunlar açık bir şekilde ortaya çıkmıştır.¹

XX. yüzyılda Osmanlı Devleti’ni kurtarmak amacıyla farklı ideolojilerin çatışması ön plana çıkmıştır. Bu dönemde kurtuluşun çaresi II. Meşrutiyet’in ilanında görülmüştür. Osmanlı Devleti’nde, II. Meşrutiyet’in ilanı ile geçmişte hiç bu kadar daha olmamış denebilecek bir özgürlük ortamına izin verilmiş, yaşanan bu durum çok geçmeden yeni sorunları ortaya çıkarmıştır. İttihat ve Terakki tarafından hükûmetin faaliyetlerine aşırı müdahale edilmesi, cemiyete olan öfkeyi artırmıştır. Cereyan eden olaylar neticesinde Hükûmet, İttihat ve Terakki, ve muhalefet arasındaki mücadele şiddetlenmiştir. Böylelikle kaos ortamı ortaya çıkmıştır. Sivil bürokrasiye tehdit teşkil eden askerî bürokrasi, 31 Mart isyanıyla yeniden güçlenmiş ve siyasi yönetimi İttihat ve Terakki Cemiyeti devralmıştır. Bu sancılı süreçte Mahmut Şevket Paşa, Osmanlı Devleti’ni kurtarmak adına gerçekleştirdiği reform hareketleri ve propaganda faaliyetleriyle ülkenin tamamında ün kazanmış, devlet yönetiminde ve siyasi hayatta etkili bir konuma erişmiş ve askerî bürokraside ön plana çıkmıştır.²

* Hava Kuvvetleri Komutanlığı, ekostak14@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7135-9676.

¹ Sıtkı Uluerler, “Coğrafi Keşifler ve Avrupa’nın Yayılması”, *Yeni ve Yakın Çağ Tarihi*, ed. Selim Hilmi Özkan, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 74.

² Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s. 414.

ÇAĞATAY HANLIĞI TARİHİNDE KARŞI ŞEHRİNİN YERİ VE ÖNEMİ

Dr. Fatih ORTA*

Giriş

Çağatay Hanlığı, Cengiz Han'ın oğlu Çağatay Han'ın ismiyle anılan ve ona verilen topraklarda teşekkül eden bir Moğol devletidir. Çağatay Han'a verilen ve kabaca Türkistan topraklarını çevreleyen Çağatay Hanlığı sahasında köklü bir şehircilik geleneği vardı. Semerkand, Buhara, Kaşgar gibi şehirler Çağatay Hanlığı sınırları içerisindeki şehircilik geleneği yüksek yerlerin başında gelmektedir. Çağatay hanları da yeri geldiği zaman bu şehirlerden ve onların şehircilik geleneklerinden istifade ettiler.

Bununla birlikte Çağatay Hanlığı'na daha geniş bir perspektiften baktığımız zaman bütün Çağatay hanlarının şehirlere karşı müspet bir yaklaşımının olmadığı görülmektedir. Özellikle devlete adını veren Çağatay Han'ın muhafazakar tarafının ağır basmasından ötürü şehirlere ve yerleşik hayata karşı önyargısı olduğu anlaşılmaktadır. Çağatay Han'ın ve ondan sonra gelen bazı hanlar ve konargöçer yaşantının mümessili Moğol aristokratlarının şehirlerde ikamet etmeye yanaşmadığı ve şehir kültürüne karşı oldukları görülmektedir. Fakat son dönem Çağatay hanlarının, özellikle Duva Han ve haleflerinin bu konuda farklı yaklaşımlar sergiledikleri karşımıza çıkmaktadır.

Bu minvalde Kaydu Han'ın mücadelesine destek veren Duva Han, Andican şehrinin tarih sahnesine çıkmasını sağlarken evladından Kebek Han da Karşı şehrinin temellerini attı. Keza Kebek Han'ın ardılı Tarmaşirin Han'ın da şehirlere karşı yüksek bir ilgisinin olduğu maruftur. Fakat kurulan bu şehirler bir Hanbalık gibi bir Sultaniye gibi yükselememiştir. Kurulan bu şehirler, hanların iktidar süreleri ve biraz dahası ile sınırlı olmuştur. Şehirlerin gelişmemesinin ve yükselememesinin sebebi, hanların kısa bir süre iktidarda kalmaları ile ilgili olabilir.¹ Karşı şehri de kısa ömürlü han şehirlerinden birisidir. Bu makalede, Kebek Han tarafından kurulan Karşı şehrinin Çağatay Hanlığı tarihindeki konumu ile şehrin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısının nasıl olduğu üzerinde durulacaktır.

*Bağımsız Araştırmacı, fatihortaa@gmail.com, 0000-0003-1292-5249.

¹ Michal Biran, "Rulers and City Life in Mongol Central Asia (1220-1370)", *Turko-Mongol Rulers, Cities and City Life*, Ed. D. D. Guédy, Leiden-Boston 2013, s. 273.

TARİHSEL VE ÇEVRESEL FAKTÖRLERİN ÜRÜNÜ OLARAK MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ: TARİHÎ BİR ŞAHSİYETİN TEŞEKKÜLÜ*

Dr. Gökhan YURTOĞLU**

Giriş

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, yüzyıllar boyunca hükümdarlardan devlet adamlarına, ulemeden geniş halk kesimlerine kadar farklı toplumsal zümrelerin saygı ve takdirine mazhar olmuş tarihî şahsiyettir. Ona yönelen bu yoğun ilgi, Mevlânâ'nın tarihsel kişiliğinin birbirinden oldukça farklı ve zaman zaman birbiriyle örtüşmeyen biçimlerde yorumlanmasını da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda modern araştırmacılar, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi hümanist¹, filozof², feminist³ ya da çevreci⁴ gibi farklı kavramsal çerçeveler içinde değerlendirme eğilimi göstermişlerdir. Onu Hind-İran, Roma-Bizans kaynaklarından gelen yer yer eski dinlerin, hatta yerli halkın inanç ve gelenekleriyle beslenen inanç, nazariye ve terimleriyle kalıplaşan ve hayali bir idealizm olan Vahdet-i Vücutçu tasavvufu, insancı ve moralist bir tarza soku büyük bir mütefekkir olarak görenler de vardır. Bu görüşe göre Yunan felsefesini iyiden iyiye bilen Mevlânâ, Efesli Heraklitos gibi âlemi, hiç durmadan olup biten bir oluş âlemi olarak görür. Dahası o hem mezhepte hem de tasavvufta müçtehitir.⁵ M. Fuad Köprülü ise Mevlânâ'nın tasavvufî düşüncesi itibariyle

* Bu makale, "Konya Mevlânâ Külliyesi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Bağımsız Araştırmacı, yurtoğlu@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7143-9665.

¹ Irène Melikoff, "Batı Hümanizması Karşısında Mevlânâ'nın Hümanizması" *Mevlâna: 26 Bilim Adamının Mevlâna Üzerine Araştırmaları*, Haz. Feyzi Halıcı, Ülkü Basımevi, Konya, 1983, s. 64-67; Mevlânâ'nın hümanist olduğunu iddia eden diğer çalışmalar için ayrıca bkz. Halil Taş – Kasım Kiroğlu, "Mevlânâ'nın Dinler-Üstü Bir Hümanist Olduğu Savı Üzerine Bir Değerlendirme", *Journal of Turkish Studies*, C.12, 2017, s. 561.

² İlkur Sertdemir, "Sevgi Anlayışında Düşünsel Ayrımlar: Mevlana İle Konfüçyüs Öğretilerinde İnsanlık ve Ahlak İlişkisi". *FLSF Felsefe Ve Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 31 (Mayıs 2021), s. 359-374.

³ Hür Mahmut Yücer, "Mevlana Celaleddin Rumi, Public Space and Preventive Social Service", *Afro Eurasian Studies*, C.8, S.2, 2022, s. 199-219.

⁴ Nurhayat Özden, "Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî ve Mevlevîlik Özelinde Tasavvufta Çevre Anlayışı". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, C.8, S.1, 2022, s. 17-32.

⁵ Gölpınarlı, Mevlânâ'nın söz konusu tasavvufî düşüncesini şu şekilde izah etmektedir: "O, adeta mezhepte olduğu kadar tasavvufta da bir müçtehitir. Ona göre; cüz'î iradeyi inkâr edip yapılan işlerin, kulun irade ve ihtiyariyle olduğunu kabul eden, Tanrı bilgisinin kulu, bir işi yapmaya cebretmediğini söyleyen Mu'tezile haksızdır. Fakat kulun idare ihtiyarını kabul etmeyen Cebriler de haklı değildir. Bir ok atsak biz yazız, atan Tanrı'dır. Fakat feryadımız nasıl acizimize delalet ediyorsa utanmamız ve nâdim olmamız da ihtiyarımıza delalet eder. Gerçek ve Mutlak Varlığa ulaşmayan benliğinden, bencilliğinden geçmeyen kişinin yaptığı işleri Tanrı'ya isnad etmesi yalancılıktır. Bu çeşit insan mademki henüz Mutlak Varlık'ta yok olmamıştır; iyiye, hayra çalışması, edebe riayet

OSMANLI'DA KAÇAKÇILIKLA MÜCADELEDE İDARİ REFORM ARAYIŞLARI: KAÇAKÇILIK KOMİSYONLARI VE FAALİYETLERİ (1890-1910)*

Dr. Hasret GÜMÜŞ**

Giriş

Osmanlı Devleti'nin kapitalist ekonomik sisteme uyum sağlamaya mecbur kalmasıyla 19. yüzyılda iktisadi politikalar da değişmeye başlamıştır. Hem devletin çerperinde hem de iç kısımlarda iktisadî açılımların yaşanması ticarî faaliyetleri derinden etkilemiştir. Osmanlı'nın Avrupalı devletlerle olan ticarî ilişkilerinin değişmesi ile devletin gümrüğe dayalı politikaları iç ekonomiye zarar vermeye başlamıştır. Mamul madde fiyatları yükselişe geçmiş, yeni dünya düzeninin kabul gördüğü değerli emtiaları talep edenler artmıştır. Ürün sayısındaki artış ve emtia fiyatlarının yukarı yönde seyretmesi reayanın zorlanmasına neden olmuştur. Aynı süreçte zorlanan başka bir nokta ise devlet hazinesi olmuştur¹. 19. yüzyılda devlet hazinesinin gelir gider dengesi bozulmuş, bu sebeple hazine artık borç alınarak doldurulmaya çalışılmıştır. 1853–1856 yılları arasındaki Kırım Savaşı sırasında dış borç alınması², devletin ekonomik açıdan ciddi bir krize sürüklendiğinin ilk göstergelerinden biri olmuştur. Hazineye para akışı iktisadî çabalar ile değil ardı kesilmeyen borç alımı yapılarak sürdürülmeye çalışılınca Osmanlı hazinesi Muharrem Kararnamesiyle 1875 yılında iflasını duyurmuştur. 1881 yılında Avrupalı devletler Muharrem Kararnamesiyle borçlarını almak için devletin önemli altı vergi kalemi olan müskirat, pul, İstanbul ve civarı deniz ürünleri vergisi, İstanbul, Edirne, Samsun ve Bursa ipek öşrü, tömbeki ve tütün inhisarını işletmek üzere Düyun-ı Umumiye İdaresini kurmuştur³. Tütünlerin işletilmesi için de Reji adı verilen bir şirket

* Çalışmanın fikrî temeli, idarî ve adlî yozlaşmanın kaçakçılıkla mücadele sürecini zayıflatan, hatta kimi zaman ciddi kayıplara yol açan unsurlarını ortaya koyan belgelere yönelik incelemeler sırasında şekillenmiştir. Nihayetinde, Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda karşı karşıya kaldığı sorunların yarattığı dönüşümlere duyduğum merak çerçevesinde sorduğum bazı sorulara cevap bu çalışma vesilesiyle bulabildiğimi ümit ediyorum. Bu çalışmanın, Prof. Dr. Mustafa Turan Hoca için hazırlanan armağan kitabında yer almasından ayrıca bahтияarlık duyduğumu ifade etmek isterim.

** Konya Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, hasrettgumus@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6776-9354.

¹ Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2018, s. 15-17.

² Donald C. Blaisdell, *Düyun-ı Umûmiyye- Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Mali Denetimi*, çev. Ali İhsan Dalgıç, Nesnel Yayınları, İstanbul 2008, s. 38.

³ Literatürde Düyun-ı Umumiye'nin kuruluşuna dair birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar idarenin kuruluşu, işleyişi, Osmanlı'ya etkileri üzerine konuyu geniş bir şekilde ele almaktadır. Bunlardan biri Donald C. Blaisdell tarafından kaleme alınan *Düyun-ı Umûmiyye-Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Mali Denetimi* adlı eserinde idareyi kapitalizmin bir aracı olarak görmektedir. Osmanlı'nın bir bağımlılığa giden bir aracı süreci olarak değerlendiren Parvus Efendi de bu süreci bir tutsaklık olarak değerlendirmiştir. Parvus Efendi, *Türkiye'nin Mali Tutsaklığı*, haz. Muammer Sencer, May Yayınları, İstanbul 1977, s. 56-36; Yine aynı pencereden bakan Donald

HOLLANDA VE TÜRKİYE ARASINDAKİ TARİHİ İLİŞKİLER

Dr. Lokman BAŞ*

Giriş

Hollanda ile Türkiye arasındaki ilişkiler yaklaşık 500 yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Günümüz Türkiye'si'nin selefi olan Osmanlı Devleti döneminde başlayan bu ilişkiler, henüz Hollanda İspanya'dan bağımsızlığını kazanma aşamasında iken başlamıştır. Siyasi temaslarla başlayan bu ilişkiler, çok yönlü bir şekilde gelişerek diplomatik, ekonomik ve kültürel ilişkileri de kapsar hale gelmiştir. İki ülke arasındaki ilişkiler dalgalı ve çok yönlü olmasına rağmen, genellikle modern bir ortaklığa doğru pozitif bir seyir izlemiştir.

1. Erken Modern Dönem: İlk Temaslar ve Ticari İlişkiler (1550-1612)

Hollanda ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilk temaslar 16. yüzyıla kadar uzanmaktadır. 1566 yılında Hollandalı isyancılar, Osmanlı'nın desteğini vaat eden bir mektup aldı. 1569 yılında ise Willem van Oranje'nin Sultan II. Selim'e yazdığı mektup ile diplomatik ilişkilerin temelleri atıldı.¹ Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu, o zamanlar Aşağı Bölgeler (Nederland) olarak bilinen ve uluslararası sahnede henüz bir devlet olarak tanınmayan Hollanda'nın bağımsızlığında önemli bir rol oynadı. Çeşitli halklar için bir özgürlük ülkesi olan Osmanlı İmparatorluğu, dini baskılarıyla bilinen ve Avrupalının en büyük gücü olan İspanya'ya karşı bir denge unsuru olarak Hollandalı isyancıları destekledi. Önceleri Hollandalılar, Avrupa kamuoyunun etkisinde kalarak Osmanlılara "korkunç Türk, barbar Türk, Tanrı'nın cezası Türkler" olarak görürlerdi.² Osmanlı'nın bu destekleri sonrasında ise Antwerp'teki isyancılar arasında "Liever Turks dan Paaps!" (Papalılar'dansa Türk!) ifadesi popüler hale geldi.³ Hatta bu sözlerin kazındığı hilal şeklindeki madalyalar basturdılar ve gemilerinde kendi bayraklarının yanında üç hilal bulunan Osmanlı bayrağını da dalgalandırdılar.⁴

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi, lokmanakbas@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0616-8838.

¹ Marjolein 't Hart, "1569: Turken helpen Nederlanders", in *Nog meer wereldgeschiedenis van Nederland*, ed. M. 't Hart et al., Amsterdam: Ambo/Anthos, 2022, s. 155-156; Osmanlı ile ilk temasları sağlayan Yahudi Joseph Nasi'nin özet biyografisi için bkz. Jewish Virtual Library: s.v. "Joseph Nasi," accessed December 31, 2024, <https://www.jewishvirtuallibrary.org/joseph-nasi>; kapsamlı biyografisi için bkz. Cecil Roth, *The Duke of Naxos of the House of Nasi*, Jewish Publication Society, 2009; original ed. Greenwood Press, 1948.

² İsmail Hakkı Kadi, "Hollanda'da Şarkiyat Araştırmaları", *Doğu Batı Dergisi*, S. 20, Oryantalizm (2002): 83-85.

³ Orijinal kaynak olan Jan Fruytiers'in "Corte beschrijvinghe van de strenghe beleggheringhe ende wonderbaerlijcke verlossinghe der stadt Leyden in Hollandt (Delft, 1577)" eserinin 18 sayfasına atfen bkz. Johan Koppenol (ed.), *Het Leids ontzet: 3 oktober 1574 door de ogen van tijdgenoten*, Amsterdam: Athenacum-Polak & Van Gennep, 2002, s. 96; Dutch Revolt Library: "Liever Turks dan paaps", <https://dutchrevolt.library.universiteitleiden.nl/?s=Liever+Turks+dan+Paaps>.

⁴ 't Hart, agm. s. 156.

BİR AMERİKALININ GERÇEK ARAYIŞI: SAMUEL A. WEEMS'İN ERMENİ SOYKIRIM İDDİALARINA ELEŞTİREL YAKLAŞIMI

Dr. Naz SARALI*

Giriş

Bu çalışma, Amerikalı yazar Samuel A. Weems'in Ermeni Soykırımı iddialarına yönelik eleştirel yaklaşımını incelemektedir. Ermenilerin soykırım yalanlarının Batı dünyasında giderek artan bir destek görmektedir. Bu artışın başlıca iki nedeni bulunmaktadır. Birinci olarak, Türkiye Devleti bu iftira kampanyası karşısında yeterince etkin bir karşı kampanya yürütememiştir. Ermeni savları reddedilmekle yetinilmiş, bunların yanlışlığını kanıtlamak için örgütlü ve etkili çalışmalar yapılmamıştır. İkincisi, Batı dünyasının dinsel önyargılarından da yararlanan Ermeniler, kararlı bir propaganda faaliyeti yürüterek kamuoyu oluşturmıştır. Türkiye Devleti'nin ve Türkiye'de bu konuyla görevli resmi kurumların açığı, yurt dışında yaşayan yurttaşlarımız tarafından bir nebze de olsa kapatılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda özellikle Assembly of Turkish American Associations¹ ve Turkish Forum² adlı kuruluşlarla tallarmeniantale³ adlı internet siteleri Ermeni Soykırım iddialarının gerçek dışılığını ortaya koymaya çalışması ve Türk tezinin yurt dışında temsil açısından dikkat çekicidir.

Türk tezini savunmaya yönelik girişimler, uzun yıllar boyunca kurumsal bir çerçeveye kavuşamamış; büyük ölçüde bireysel akademik çabalar düzeyinde kalmıştır. Bu durum, konuya ilişkin uluslararası tartışmalarda kurumsal temsil ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, 1982 yılında Türk Tarih Kurumu bünyesinde Ermeni meselesine yönelik akademik çalışmalar başlatılmıştır. 1990'lı yıllarda bu toplantılar devam etmiş; 10. Türk Tarih Kongresi'nde Ermeni meselesi bilimsel tartışma konusu yapılmış ve toplantıya Ermeni araştırmacıların da katılımı sağlanmıştır. Ayrıca 2002 yılında Türk Tarih Kurumu bünyesinde Ermeni Masası oluşturulmuştur. ⁴ TTK'nın çalışmalarının yanında 2001 yılında Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi bünyesinde Ermeni meselesini tarihi ve uluslararası boyutlarıyla incelemeyi amaçlayan Ermeni Araştırmaları Enstitüsü kurulmuştur. Bu gelişme, meselenin yalnızca tarihsel değil, siyasal ve akademik boyutlarıyla da ele alınması yönündeki eğilimi

*Bağımsız Araştırmacı, naz.ssarali@gmail.com., ORCID: 0000-0003-3509-744X.

¹ Turkish American Associations, <http://www.ataa.org/> Erişim Tarihi: 02.03.2023.

² Turkish Forum, <http://www.turkishforum.com.tr/> Erişim Tarihi: 14.05.2023.

³ The Other Side of the Falsified Genocide, <http://www.tallarmeniantale.com/> Erişim Tarihi: 10.03.2023.

⁴ Recep Karacakaya, "Ermeni İddiaları Karşısında Türkiye'de Yapılan Çalışmalar (2008-2023)." Tarih Dergisi, 81, 2023, 153

OSMANLI GELENEKSEL SAĞLIK YAPILANMASININ MODERN SAĞLIK KURUMLARINA DÖNÜŞÜMÜ: GÜLHANE SERİRİYÂT HASTANESİ

Dr. Özlem KOLUKIRIK*

Giriş

Osmanlı Devleti'nin sağlık sisteminin gerek teşkilatlanma yapısına gerekse işleyiş biçimine bakıldığında, sağlık hizmetlerine yönelik tüm faaliyetlerin ve tıbbi uygulamaların özünde geleneksel Türk İslam anlayışı olduğu görülmektedir. Geleneksel Türk İslam devletlerinde sağlık ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik sunulan hizmetler, esasen bir sosyal yardım hizmeti olarak görülmüş ve bu doğrultuda planlanıp yürütülmüştür.¹ Bu bağlamda toplumun veya bireylerin sağlık ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hizmetler doğrudan devlet eliyle yürütülmemiş; bilhassa devlet adamları ile toplumun ileri gelenleri tarafından yapılan bağışlarla finanse edilen ve işletilen “*Vakıf Sistemi*”² aracılığıyla sunulmuştur.

Ne var ki 19. yüzyılın başlarında, başta kolera olmak üzere veba, çiçek, sıtma, taun gibi adeta dünyayı kasıp kavuran salgın hastalıklar, geniş coğrafyalara yayılmış ve başta Osmanlı Devleti olmak üzere tüm dünya devletleri için büyük bir tehdit hâline gelmiştir. İvedilikle yapılan müdahalelere ve yerinde alınan

* Gazi Üniversitesi, Tarih Bölümü, ozlemcelik.kolukirik@gmail.com, ORCID: 0009-0002-0963-9321.

¹ Sağlık hizmetlerinin sosyal yardım hizmeti kapsamında yürütülmesi ve devletin asli sorumluluğu olarak görülmemesinin nedeni, aslında monarşik idarenin yapısal bir gereğidir. Osmanlı Devleti'nde idarenin saray merkezli ve askeri bir yapıya dayanması sebebiyle 19. yüzyıla gelinceye değin sivil kitlelere verilecek sağlık hizmetlerini ya da sosyal hizmetleri yerine getirmek devletin asli görevi ve sorumluluğu arasında sayılmamıştır. Akdur, Recep, *Türkiye’de Sağlık Hizmetleri ve Avrupa Topluluğu İle Kıyaslanması*, III. Baskı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2000, s. 10-11.

² Türk Dil Kurumuna göre “*Vakıf*” kelimesi, “*bir hizmetin gelecekte de devam edebilmesi için bir topluluk veya bir kimse tarafından belli şartlar altında ve resmi olarak bırakılan mülk, para vb. türden bırakılanlardır.*” şeklinde tanımlanmaktadır. Bunun yanı sıra vakıf ve vakıf sistemini özetleyen daha pek çok tanım bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir: “*Vakıflar, yoksulluğu ortadan kaldırmayı zenginden fakire gönüllü servet transferini ve dikey sosyoekonomik hareketliliği artırmayı hedefleyen ve kâr amacı gütmeyen kurumlardır*” İrfan Türkoğlu, “Osmanlı Devleti’nde Para Vakıflarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 18, Isparta, 2013, s.187. Yediylıldız’a göre; vakıf, “*Türk İslam kültür unsurlarından biri olarak, bu topluma mensup bir kişiyi harekete geçirerek onun şahsi mallarından bir kısmını kamu hizmeti verecek kuruluşlara dönüştürmesi eylemidir*” . Bahaeddin Yediylıldız. “Türk Kültür Sistemi İçerisinde Vakfın Yeri”, *Vakıflar Dergisi*, S. 20, 1988, s. 404. Görüldüğü üzere; “*Vakıf Sistemi*”ne ilişkin tanımlarda ortak olan temel husus, “*kişiyi ait menkul veya gayrimenkul malların istenildiği kadarının toplum hizmetine ömür boyu adanması*”dır. Vakıf sisteminde vakfedilen mallar tekrar aynı kişiye veya bir başka kişiye tahsis edilmesi mümkün değildir. Bu yönüyle vakıf kültürünün hâkim olduğu toplumlarda bireysel refahtan ziyade toplumsal refah ön planda tutulmuştur. Perihan Hazal Kaya-Mevlüt Koca, “Osmanlıdan Günümüze Vakıf Sisteminin Gelişimi”, *Al Farabi International Journal on Social Sciences*, Volume: 5, Issue: 2, 2020, s. 146-150. Osmanlı Devleti’nin hüküm sürdüğü tarihsel süreçte bakıldığında, devlet bünyesinde toplumun sosyal hizmet ve diğer ihtiyaçlarını doğrudan karşılayan kurumsal bir yapının bulunmadığı görülmektedir. Mustafa Özcan Taşkesen, “Osmanlı Döneminde Sosyal Refah Sistemi Olarak Vakıflar”, *İş ve Hayat Dergisi*, Volume 3, Issue: 5, 2017, s. 58. Bu yüzden başta sağlık olmak üzere toplumun pek çok sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasında vakıf sistemi vazgeçilmez bir sosyal hizmet aracı olmuştur.

TÜRKİYE’DE MİLLİYETÇİ DÜŞÜNCENİN SİVİL TOPLUM EKSENİNDE KURUMSALLAŞMASI: TÜRK MİLLİYETÇİLER DERNEĞİ

Dr. Sinan DEMİRTÜRK*

1950’li Yıllar Milliyetçiliğinin Sosyo-Politik ve Entelektüel Arka planı

İkinci Dünya Savaşı’nın nihayete ermesi, küresel ölçekte sadece askeri bir zaferin ilanı değil, aynı zamanda uluslararası ilişkiler paradigmasının ve ulus-devletlerin iç siyasal meşruiyet zeminlerinin radikal bir biçimde yeniden inşa edildiği bir dönemin başlangıcı olmuştur. Türkiye, bu yeni dünya düzeninde kendisini 1945 sonrası şekillenen Soğuk Savaş konjonktürünün tam merkezinde bulmuştur. Bir yandan Sovyetler Birliği’nin toprak ve Boğazlar üzerindeki talepleriyle somutlaşan güvenlik tehditleri, diğer yandan Batı ittifakına entegrasyonun bir gereği olarak dayatılan demokratikleşme sancıları, 1950’li yıllar Türkiye’sinin sosyo-politik koordinatlarını belirlemiştir. Bu süreçte Türk milliyetçiliği, Cumhuriyet’in kuruluş yıllarındaki “devlet inşası” odaklı resmi karakterinden sıyrılarak, sivil toplum ekseninde “halkçı, muhafazakâr ve antikomünist” bir kimlik kazanmış ve kurumsallaşmıştır¹.

3 Mayıs 1944 Kırılması: Milliyetçiliğin Devlet Merkezinden Sivil Topluma İlticası

1950’li yılların milliyetçilik anlayışını ve bu dönemde filizlenen sivil örgütlenme modellerini kavramak için, Türkçülük hareketinin “*kabus yılları*” olarak andığı 1944 Irkçılık-Turancılık Davası’nın yarattığı derin travmayı ve bu travmanın doğurduğu zihniyet dönüşümünü incelemek bir zorunluluktur. Cumhuriyet’in ilk on yılında devletin kültürel, eğitimsel ve ideolojik politikalarında (özellikle Milli Eğitim Bakanlığı ve Türk Tarih Kurumu nezdinde) belirli bir ağırlığı olan milliyetçi-Türkçü akım, İkinci Dünya Savaşı’nın seyri Müttefikler lehine dönmeye başlayınca, dönemin dış politika dengelerinin bir gereği olarak sert bir tasfiye süreciyle karşılaşmıştır².

3 Mayıs 1944’te Ankara’da gerçekleşen nümayişlerle zirveye ulaşan bu süreç, dönemin iktidarı tarafından “rejime kasteden bir ırkçılık ve turancılık hareketi” olarak yaftalanmış; hareketin önde gelen isimleri “tabutluk” olarak anılan hücrelerde işkence görmüş, hapis ve tecrit cezalarına çarptırılmıştır³.

* Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitimin Felsefi, Sosyal ve Tarihi Temelleri, sinandemirturk@gazi.edu.tr,

ORCID: 0000-0002-9630-0707.

¹ Tanıl Bora-Murat Gültekinil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C.4: Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

² Nazım Sefercioğlu, *Türk Milliyetçiler Derneği ve Kapatılış Davası*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2012.

³ Tanıl Bora, *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik-Muhafazakarlık-Islamcılık*, Birikim Yayınları, İstanbul 2012.

KARAMAN TARİHİYLE İLGİLİ YENİ ÖNERİLER

Ramazan TOPRAKLI*

Kral Yolu ve Peutinger, Antonine ve Kudüs Yol Cetvelleri

Tarihin kaydettiği en eski karayolunun güzergâhının tespit edilme işi; İTÜ’nden sonra 1968 yılında Karayolları Teşkilâtında gözünü açmış birisine nasip olmuştur. Herodotos, Kral Yolu için, “Lidya ve Firikya içerilerinde yirmi konak boyunca uzanır ki, bu 94,5 fersah tutar. Kraliyet yolu fersah olarak daha iyi ölçülürse ve bir fersah 30 stad hesap edilirse ki gerçekte o kadardır. Sardes’ten Memnon Sarayı denilen Kral konağına kadar 13500 stad; 450 fersah çeker” der.¹ Bugünkü yollar üzerinden Sart - Uluborlu [Ammûriye] arası: Sart-Denizli 145, Denizli-Dinar 113, Dinar-Uluborlu 44 km olmak üzere toplam 302 km, İbn Hordazbih’in verdiği rakamlara göre Uluborlu-Çarşamba çayı [Halys] arası ise 146 mil [216 km] tutar. Sart - Halys arası, yâni Lidya ve Firikya’daki toplam uzunluk 518 km eder. Bir fersah 5400 m hesabıyla 94,5 fersah 510 km eder. 8 km fark makul olup, Firikya, Çarşamba çayına kadar uzanır [bk.Har.1-2]. Bu husus Oğul Kyros’un MÖ 401’deki seferinde de görülür: Kyros, Çarşamba çayını geçtikten sonra Firikya dışına çıkıldığı için orduya yağma izni verdi.² “Halys’in sol tarafı Firikya’dır”.³ Bu Halys, Kızılırmak değil, Çarşamba çayıdır.

Ankara, Peutinger’de: Dadastana’dan [Şuhut-Anayurt] Juliopolis [Senirkent-Genceli] 29, Lagania [Gelendost-Köke] 28, Migaza 38, [Ancyra] 28 ve Antonine: Dadastana’dan Juliopolim 26, Laganeos 24, Minizo 23, Manegordo 28, Ancyra 24 mil verilir. Jerusalem [Kudüs] itinereri: Dadastana’dan Dağı aşmak 6, Milia 11, Juliopolis 8, Hyeron [mukaddes nehir: Kemer Boğazı] 13, Agannia 11, Ipotobrogen [Kötürnek] 6, Mnizos 10, Prasmon 12, Cenaxem palidem 13, Galatia şehri Anchira verilir.⁴ İşte bu Ankara, Suğla Gölü kıyısındaki Karaviran kasabasına yerleşir. Bu, el-Mu’tasım’ın 838 yılındaki Ammûriye seferiyle örtüşür. Ammûriye seferini tarihçi hatalı yorumlar: “838’de Tarsus üzerinden Anadolu’ya giren Mu’tasım Kapadokya’da Metâmir bölgesinden geçerek Ammûriye’ye [Amorion] ulaştı. Onun komutanı Afşin ise, Malatya üzerinden geçerek buraya ulaşmıştı”.⁵ 1- Mersin’deki Afşin’in Malatya üzeri Amorion’a ulaşması izah edilemez. 2- Esas adı Haydar b. Kavûs olan Afşin, Mersin, Silifke

*Yüksek Mühendis, Bağımsız Araştırmacı, ramazantoprakli@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-7555-4011.

¹ Herodotos, *Herodot Tarihi*, Çeviri M. Ökmen, Sunan A. Erhat, Remzi Kitabevi, 11. Bsk.-İstanbul 2015, V. 52.

² Xenophon [Ksenofon]: *Anabasis: Onbinlerin Dönüşü*, Çeviri: Oğuz Yarlıbaş, Kabalıcı-İstanbul 2011, s.37.

³ Herodotos, a.g.e., I. 72.

⁴ Ramsay, a.g.e., s.264; Ramazan Topraklı, “İkinci Ankara ve İkinci Konya –Genişletilmiş”, *DikGazete* 2024.

⁵ İlyas Gökhan, “Harun Reşid ve Oğulları Döneminde Tarsus [786-842]”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü. Sosyal Bilgiler Dergisi* 2013, 10/2, 195-214, s.204.

19. YÜZYILDA OSMANLI VİLAYETİ YEMEN’DE KÖLE TİCARETİ: UYGULAMALAR, DEĞİŞİMLER VE SORUNLAR*

Ayşen ACAR AYDAR**

Giriş

Kölelik, insanlık tarihinin en eski ve en yaygın sosyal kurumlarından biri olarak uzun süre varlığını sürdürmüştür. Yasaklanmasına kadar geçen tarihsel süreçte ise farklı dönem ve coğrafyalarda değişen uygulamalara rağmen temel niteliğini muhafaza etmiştir.¹ Bu temel nitelik, hürriyetine sahip olmayan bireylerin başkalarının hükmü altında bulunması ve para karşılığında alınıp satılabilmesidir. Osmanlı hukuk ve tarih literatüründe de köle² bu çerçevede, özgürlüğünden yoksun bırakılmış ve bir başkasının mülkiyetine konu edilmiş kişi olarak tanımlanmıştır.³ Köleliğin hukukî mahiyeti, modern hukuk dilinde 1926 tarihli Kölelik Sözleşmesi’nin ilk maddesinde açık biçimde ifade edilmiş ve mülkiyet ilişkisi üzerinden tanımlanmıştır. Buna göre kölelik, “üzerinde mülkiyet hakkına bağlı yetkilerin herhangi birinin veya tamamının kullanıldığı bir kişinin statüsü veya durumu” olarak tanımlanmıştır.⁴ Bu tanım, köleliğin özünde bireyin hukukî ve fiilî olarak bir başkasının tasarrufuna konu edilmesini barındırdığını göstermektedir. Daha yalın bir ifadeyle kölelik, insanların özgürlüklerinden yoksun bırakılarak başkalarının malı sayılmaları durumudur; bu yönüyle yalnızca

* Bu çalışma, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nde, Prof. Dr. Nasrullah Uzman danışmanlığında yürütülen “Birinci Dünya Savaşı Öncesi Yemen (1908-1914)” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiş olup, yeni bulgu ve değerlendirmeler çerçevesinde genişletilerek hazırlanmıştır.

** Doktorant, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, aysen.acar@ogr.hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8574-8058.

¹ Ahmed Akgündüz, *Tüm Yönleriyle Osmanlıda Harem*, Timaş Yayınları, İstanbul 2007, s. 47.

² Köleliğin tarihsel seyri içerisinde kullanılan terminoloji de çeşitlilik göstermektedir. Türkçede köle kavramı için kul, bende, halayık, esir; kadın köleler için ise cariyeye ve odalık gibi terimler kullanılmıştır. Farsçada bende ve gulam, kadın köleler için keniz; Arapçada ise abd, rakik, memlûk, kinn, gulam, rakabe, milkü'l-yemin gibi kelimeler yaygınlık kazanmıştır. Kadın köleler için memlûke, vasife, cariyeye, erne ve gurre gibi ifadeler tercih edilmiştir. Bazı dönemlerde memlûk kelimesinin daha çok beyaz köleler, abd kelimesinin ise siyah köleler için kullanıldığı görülmektedir. Benzer biçimde Batı İslâm dünyasında, özellikle İspanya’da, siyah köleler için hadim kelimesi kullanılmıştır. Bkz. Mehmet Âkif Aydın– Muhammed Hamidullah, “Köle”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 26, Ankara 2002, s. 245.

³ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.2, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, s. 300.

⁴ Söz konusu tanımın yer aldığı ve orijinal adı Slavery Convention olan bu metin, günümüzde Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR) bünyesinde temel uluslararası hukuk belgeleri arasında muhafaza edilmektedir. Sözleşme, köleliği mülkiyet hukuku çerçevesinde düzenleyen ilk ve en temel referans metni olarak kabul edilir. Bk. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/slavery-convention> Ayrıca bk. Muzaffer Karaaslan, “Kölelik Yasağının Tarihsel Gelişimi”, *Yaşar Hukuk Dergisi*, C. 4, S. 1, 2022, s. 61.

ZIMPARA MADENLERİNDE İMTİYAZ MESELESİ: AHMEDBEYLİ KARYESİNDE BULUNAN ZIMPARA MADENİNİN ALBER TARİKA EFENDİ'YE VERİLMESİ

Ebru SEZGİN*

Giriş

Madencilik, insanlığın eski çağlardan itibaren kullanıp geliştirmeye çalıştığı bir sektör olmuştur. Hayatın her alanında kullanılan madenler ve madenlerden imal edilen ürünler insanoğlunun yaşamını kolaylaştırmıştır. Bundan dolayı eskiçağlardan günümüze kadar geçen süreçte her devlet kendi coğrafyası üzerinde bulunan madenleri ihya etmeye ve madenlerdeki verimliliği yükseltmeye çalışmıştır. Osmanlı Devleti de bu devletlerden biri olmuştur. Devlet, kuruluş yıllarından son dönemlerine kadar madenleri ve maden hukukunu geliştirmeye yönelik adımlar atmıştır. Osmanlı Devleti'nin Rumeli bölgesine doğru genişleme nedenlerinden biri de yeni maden sahalarını elde etme arzusu olmuştur. Böylece Osmanlı Devleti, geniş coğrafyası içerisinde hem maden çeşitliliği hem de maden sahalarıyla alakalı zengin devletler arasında yer almıştır. Devletin önemli gelir kalemlerinden birini de yine madencilik sektörü oluşturmıştır.

Osmanlı Devleti, kuruluş yıllarından itibaren madencilikle ilgili zaman zaman hukuki düzenlemeler yapmıştır. Ancak bu alandaki en köklü ve yenilikçi maden nizamnâmeleri 19. yüzyılın ortalarında yayımlanmıştır. Bu durumda özellikle 1760 yılında yaşanan Sanayi Devrimi oldukça etkili olmuştur. Çünkü bu tarihten sonra madencilik sektörüne dünya genelinde ilgi artmış ve bu ilgiden dolayı da madenler uluslararası arenada daha da önemli hale gelmiştir. Yabancı devletlerin hammadde arayışları onları diğer devletlerin coğrafyalarına yöneltmiş ve yabancıların imtiyaz yarışı hız kazanmıştır. Osmanlı Devleti de gerek maden sahaları gerekse maden çeşitliliği açısından zengin olmasından dolayı yabancı devletlerin gözünde cazibe merkezi haline gelmiştir. Yaşanan tüm bu gelişmeler neticesinde devletler yeni düzenlemeler yapmaya zorunlu hale gelmiştir. Özellikle 19. yüzyılın ortalarından itibaren madencilikle alakalı mevcut hükümler ve kanunnâmeler yetersiz kalmış bundan dolayı da devlet, yeni düzenlemeler yaparak dönemin ihtiyaçlarına çözüm bulmaya çalışmıştır. Bu süreç 1858 tarihli Arazî Kanunnâmesi'yle başlamış ve ardından 1861, 1869, 1887 ve 1906 yıllarında yayımlanan nizamnâmelerle devam etmiştir. 19. yüzyılda keşfedilen maden

* Doktorant, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, ebrumsezgin@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8270-077X.

MELİKŞAH İLE VEZİR NİZÂMÜLMÜLK ARASINDAKİ İHTİLAF

Hasan ÇAKMAK*

Selçuklu devlet idaresinde Vezir Nizâmülmülk, sultandan sonra onun adına en yetkili kişiydi. Sultan Alp Arslan'ın tahta geçmesiyle birlikte otuz seneden beri devlette kendisine oldukça kuvvetli bir mevki sağlamış ve bu mevkiini sağlamlaştırmak için de kimseye göz açtırmamıştı. O, bu otoritesini sayıları 20 bin civarında olan gulâmları ve ülkenin muhtelif bölgelerinde mühim vazifelere getirdiği bir düzineye yakın çocukları ile temin ediyordu. Nizâmülmülk'ün iktidarını kuvvetli bir şekilde koruması ve ümeradan kimseye gücünü gölgeleme fırsatı vermemesi, zamanla devlet içinde kendisine muhalif bir zümrenin oluşmasına sebep olmuştu. Öte yandan tahta geçmesi esnasında göstermiş olduğu yararlılıklar ve devleti başarıyla idare etmesinden ötürü iktidarının ilk yıllarında Sultan Melikşah da Nizâmülmülk'ü takdir etmekte idi. Nitekim Sultan ona evvela atabeg unvanı vermiş, sonra da peder diye hitap ederek nezdindeki kıymeti göstermişti. Lakin geçen zaman içinde vezirin çocuklarının ve adamlarının takip ettikleri cesurca siyaset ve ümeraya yukardan bakmaları, hatta bazen Sultan Melikşah'ı bile dinlemeyen halleri, sultanı canını sıkırmaya başlamıştı. Yaşanan bu nâhoş gelişmeleri fırsat telakki eden Nizâmülmülk'ün muhalifleri boş durmuyor, ona karşı sultanı kışkırtıyorlardı¹. Kaynaklardan hareketle Sultan Melikşah ile vezir Nizâmülmülk arasındaki zamanla oluşan anlaşmazlıkları şu şekilde sıralayabiliriz:

Sultan Melikşah 1080 senesinin ilk aylarında avlanmak gayesiyle Hûzintân'a gittiğinde ümeradan Humârtekin ve Gevherâyin de Melikşah'ın yanında gitmişlerdi. Aslında son zamanlarda bu emirlerin sultan ile araları açık olduğundan, hoşlanmadıkları ve hakkında istihbarat çalışması yaptırıkları Sultan'ın Basra mültezimi ve arkadaşı Yahudi asılla İbn Allan'ı öldürtmesini istiyorlardı. Sultan onların bu ihtiraslı faaliyetlerinin etkisinde kalarak mültezimin öldürülmesi talimatını vermiş ve emir uygulanarak İbn Allan öldürülmüştü. Bu olay üzerine Nizâmülmülk, kendini evine kapatmıştı. Ancak üç gün sonra bu hareketinden vaz geçerek huzura çıkması önerilince bunu kabul etmiş ve Sultan için oldukça gösterişli bir ziyafet tertip edip bu ziyafette Sultan Melikşah'a çok sayıda hediye arz etmişti. Sultan, vezirini davranışından ötürü kınamış, Nizâmülmülk ise affını talep ederek vaziyeti düzeltmişti. İbn Allan, Sultan'ın

* Bilim Uzmanı, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İdari Personeli, hcakmak@tceb.gov.tr, ORCID: 0000-0001-8480-7300.

¹ Ali Öngül, Büyük Selçuklular Tarihi I, Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları, C. I, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2016, s. 129.

19. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE ŞER'İYE SİCİLLERİNE GÖRE KÜÇÜK ÇOCUKLARA VASİLİK HAKKININ TANINMASI (248 VE 234 NUMARALI MARDİN ŞER'İYE SİCİL DEFTERLERİ ÖZELİNDE)

Menci EYE*

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih sahnesinde yaklaşık 600 yıllık bir süreci devirdiği söylenebilir. Bu süreçte Osmanlı, bir İslam Devleti olmasından dolayı İslam dininin hukuk sistemini benimsemiştir. Bu amaçla imparatorluğun bünyesinde hukuk kuralları temel prensiplerin en önemlisini teşkil etmekte olduğu açıktır. Osmanlı'nın hukuk sisteminin başında adalet ve hoşgörü anlayışı gelmekteydi. İmparatorluğun oldukça adaletli bir sistem anlayışını benimsemesinden dolayı olacaktır ki Batının zulmü altında ezilen kendi halkları bile kendi devletlerinin yönetimi altında yaşamayı bırakıp Osmanlı'ya sığındıklarını kaynaklar açıkça belirtmektedir.¹ Bu milletlerden bazıları; Macarlar, Sırlar, Bulgarlar, Boşnaklar, Berberiler, Çerkezler, Gürcüler, Çeçenler, Yahudiler, Ermeniler vb. sayılabilir.² Osmanlı bu milletleri tek çatı altında toplayıp ayrıca şikayetlerini dinlemiştir. Bütün bunları da adalet yani hukuk anlayışı Örfi ve Şer'i hukuka dayalı olarak yapmıştır. Bu durumda Şer'i ve Örfi hukuk, birbirinden tamamen ayrı olmadığı gibi Şer'i hukukun her daim tatbik edilemediği gündelik yaşamda Örfi hukuk ile işlem yapılabilirdi. Şer'i Hukuk; Osmanlıca dilinde kelime manası “Şer'iat ile ilgili, Allah tarafından verilen kanun ve emirler, İslam dinine göre makbul-uygun olan herhangi bir hüküm anlamına gelmektedir.” Bu anlamda Şer'i hukukun Şeriat ile ilgili kanun ve kurallar manasına geldiği ifade edilebilir. Bu kanun, Osmanlı Kanunnamelerinde “şer”, veya “şer'i şerif” şeklinde geçmekte idi ve herhangi bir birey, grup veya zümrenin kararına bağlı değildi. Şer'i Hukuk Sözlükte; “Bir yöne doğru açılarak uzayıp gitmek, açık olmak; açık hale getirmek” manalarındaki ‘Şer’ masterından türeyen “Şeriat”, çoğulu “Şera-i” manalarına gelmektedir.³ Örfi Hukuk ise; “örf, örf-i münf-i sultani ve kanun” şeklinde değişik isimlerle söylenmiştir.⁴ “İslam Hukuku'nun tali kaynakları kullanılarak ve örf-adet kaideleri esas alınarak, ister

* Bilim Uzmanı, Bağımsız Araştırmacı, menci476@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9045-0096.

¹ Fatma Bağmancı, 216 Numaralı 1315-1317/1897-1899 Tarihli Urfa Şer'îye Sicili'nin Hukuksal Analizi, (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2006), s.V.

² Uğur Kurtaran, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.1, s.8, s.61.

³ Talip Türkan, “Şer'iat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.571-574, 2010.

⁴ Çağrı Sevinçli, “Osmanlı Aile Hukuku'nda Şer'i ve Örfi Hukukun Gelişim Süreci Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Akademik Birikim Dergisi*, c.6, s.5, s.975-976.

FOTOĞRAF ALBÜMÜ

Prof. Dr. Mustafa TURAN ve Prof. Dr. Nasrullah UZMAN

Prof. Dr. Mustafa TURAN

Prof. Dr. Mustafa TURAN ve Prof. Dr. Mustafa KAFALI

Prof. Dr. Mustafa TURAN, Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN, Prof. Dr. Habibe YAZICI ERSOY ve Devlet Bakanı Sadi SOMUNCUOĞLU

Prof. Dr. Mustafa TURAN

Prof. Dr. Mustafa ALKAN, Prof. Dr. Necdet HAYTA, Prof. Dr. Uğur ÜNAL, Prof. Dr. Nasrullah UZMAN, Doç. Dr. Yunus Emre TEKİNSOY ve Prof. Dr. Mustafa TURAN

Prof. Dr. Mustafa TURAN

Prof. Dr. Şennur ŞENEL, Yrd. Doç. Dr. Muhammet ŞAHİN ve Prof. Dr. Mustafa TURAN

Prof. Dr. Muzaffer ŞEKER ve Prof. Dr. Mustafa TURAN

Prof. Dr. Mesut ÇAPA, Prof. Dr. Mustafa TURAN ve Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ

Prof. Dr. Mustafa TURAN ve Prof. Dr. Nasrullah UZMAN

Prof. Dr. Mustafa YILMAZ, Prof. Dr. Neşe ÖZDEN, Prof. Dr. Mustafa TURAN, Prof. Dr. Çağrı ERHAN ve Prof. Dr. Uğur ÜNAL

Prof. Dr. Gülnihal BOZKURT ve Prof. Dr. Mustafa TURAN

Prof. Dr. Mustafa TURAN ve Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN

Prof. Dr. Mustafa TURAN ve Prof. Dr. Derya ÖRS

Prof. Dr. Mustafa TURAN ve Prof. Dr. Mehmet ÖZ

Prof. Dr. Mustafa TURAN

Doç. Dr. Alper ALP, Prof. Dr. Mustafa TURAN, Prof. Dr. Mustafa EKİNCİKLİ, Prof. Dr. Süleyman ÖZBEK, Dr. Öğr. Üyesi Taner LÜLECİ, Prof. Dr. Mustafa ALKAN ve Prof. Dr. Nasrullah UZMAN

Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Batuhan ÇEKEN, Prof. Dr. Mustafa ALKAN, Dr. Öğr. Üyesi Tamer LÜLECİ, Prof. Dr. Mustafa TURAN, Şükran DELİCE, Prof. Dr. Nasrullah UZMAN, Prof. Dr. Ümmügülsüm POLAT, Dr. Öğr. Üyesi Ahmet İlker BAŞ, Dr. Öğr. Üyesi, Oğuz Kağan BAYRAKDAR, Prof. Dr. Süleyman POLAT ve Dr. Öğr. Üyesi Yasemin IŞIK

Prof. Dr. Mustafa Turan ve lisans öğrencileri

Prof. Dr. Mustafa TURAN ve Prof. Dr. Nasrullah UZMAN

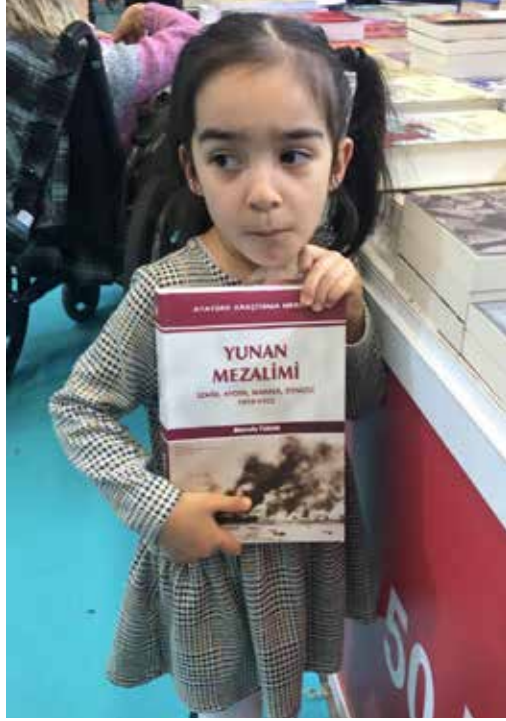
Prof. Dr. Mustafa TURAN

Prof.Dr. Mustafa TURAN ve Torunu Ezgi

Prof. Dr. Necdet HAYTA, Prof. Dr. Selda KAYA KILIÇ, Prof. Dr. Mustafa EKİNCİKLİ,
Dr. Emel DEMİR GÖRÜR, Prof. Dr. Necdelt HAYTA, Prof. Dr. Mustafa TURAN,
Prof. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ

Dr. Öğrt. Üyesi Taner Lüleci, Prof. Dr. Mustafa TURAN

Prof. Dr. Mustafa Turan adına hazırlanan bu armağan kitap, yalnızca ilmî birikimiyle temayüz etmiş bir akademisyene duyulan saygının değil; aynı zamanda yetiştirdiği talebeler üzerinde derin izler bırakmış bir hocaya, temsil ettiği kültür ve irfan dünyasıyla müstesna bir münevvere karşı duyulan vefanın samimi bir nişanesidir. Uzun yıllar boyunca Türk tarihçiliğine, Türk akademisine ve yetiştirdiği öğrencilere emek vermiş olan hocamız için böyle bir çalışmayı hazırlamak, bizler açısından hem ilmî hem de vicdanî bir sorumluluk olmuştur.

Prof. Dr. Mustafa Turan Armağanı, yalnızca kıymetli hocamızın ilmî çevre üzerindeki derin tesirini değil; aynı zamanda meslektaşlarının ve farklı kuşaklardan yetiştirdiği akademisyenlerin kendisine duyduğu hürmet ve vefayı da gösteren müstesna bir çalışma olmuştur. Türkiye'nin 42 farklı üniversitesinden ve 2 kamu kuruluşundan toplam 104 bilim insanı, 93 ayrı çalışma ile bu esere katkı sunmuştur. Bunun yanında, 62 farklı üniversiteden ve 2 kamu kuruluşundan 134 hakem, gönderilen çalışmaları büyük bir akademik titizlik ve ilmî mesuliyet duygusuyla değerlendirmiştir. Armağan kitabında yalnızca hakem sürecini başarıyla tamamlayan çalışmalara yer verilmiş; bu yönüyle eser, yalnızca bir vefa nişanesi değil; aynı zamanda güçlü bir akademik emeğin, kolektif ilmî hassasiyetin ve ciddi bir bilimsel denetim sürecinin mahsulü olarak ortaya çıkmıştır.

Her bir makale, yalnızca akademik bir katkı değil; aynı zamanda hocamıza duyulan hürmetin, vefanın ve teşekkür hissinin satırlara yansımış hâlidir. Farklı üniversitelerden, farklı çalışma alanlarından ve farklı kuşaklardan bilim insanlarını aynı eser etrafında buluşturan temel saik de hiç şüphesiz Prof. Dr. Mustafa Turan'ın akademik dünyada bıraktığı güçlü izdir.

Prof. Dr. Nasrullah Uzman

